

Hoofddoekjes in Nederland

De sociale constructie van een religieus voorwerp

Het Moslimdebat in Nederland

Hans Mast: 0408425

Begeleider: Gerrit Bartus Dielissen

Tweede beoordelaar: Zeena Harakeh

Inhoud

Samenvatting	p. 3-4
Inleiding	p. 5-6
Theoretische verkenning	
<i>Het moslimdebat</i>	p. 7-8
Hoofdstuk 1: <i>De Islam en West Europa</i>	p. 9-10
Hoofdstuk 2: <i>Nederland als immigratieland</i>	p. 11-16
Hoofdstuk 3: <i>De moslima en beeldvorming</i>	p. 17-21
Conclusie	p. 22
Onderzoeksopzet	p. 23-26
Methodesectie	p. 27-29
Resultaten en Analyse	
Nederland(ers) en Islam	p. 30-33
De Islam en de hoofddoek	p. 34-37
Waarom kiest een moslima ervoor een hoofddoek te dragen?	P. 38-41
De verhouding tussen man en vrouw	p. 42-46
Theoretische reflectie	p. 47-50
Methodologische reflectie	p. 51- 52
Bijlagen:	
Codeboom 1	p. 53
Codeboom 2	p. 54
Topiclijst	p. 55- 57
Literatuurlijst	p. 58-59

Samenvatting onderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd als een bachelorproject binnen het thema 'het moslimdebat in Nederland'. Specifiek is de keuze gemaakt om Marokkaanse Soennitische moslima's te onderzoeken op hun motivatie om een hoofddoek te gaan dragen. De moslima is in de Nederlandse politiek en media in de belangstelling komen te staan als onderdeel van het moslimdebat. Tien vrouwen zijn geïnterviewd en enkele uitkomsten van dit onderzoek zijn de volgende: De vrouwen vonden de Islam erg belangrijk. Het geloof is volgens eigen opgave erg bepalend voor hun gedrag en werkt als een soort rode draad door hun bestaan. Alleen voor de vrouw bestaat er een uiterlijk kenmerk om gelovige en niet- gelovige te onderscheiden, dit is de hoofddoek. Alle vrouwen zien de hoofddoek als een waarlijk Islamitische verplichting. De kleding moet de armen en benen en het haar, de nek en de boezem bedekken. Volgens de respondenten is de opvatting dat de man thuis de baas is en meer mag dan de vrouw vooral cultureel bepaald. De Islam zou juist gelijkheid beogen tussen man en vrouw. Binnen de Marokkaanse cultuur heerst een roddelcultuur en sommige Marokkaanse ouders zijn hier gevoelig voor. Zo willen zij niet dat er verkeerde dingen gezegd worden over hun dochters. Sommige ouders zouden daarom willen dat hun dochter een hoofddoek draagt, zodat zij niet word gezien als een losbandig type. Volgens de respondenten dragen veel 'andere' vrouwen om deze reden een hoofddoek, terwijl hun gedrag niet zo kuis is als de hoofddoek doet vermoeden. De meeste vrouwen zijn de hoofddoek al op een relatief jonge leeftijd gaan dragen. De vrouwen gaven vaak wel als reden dat de hoofddoek hen beschermt tegen blikken van mannen en seksueel lastig gevallen te worden. Tegelijkertijd word ook aangegeven dat de hoofddoek helemaal geen barrière opwerpt voor mannen, aangezien de vrouwen nog steeds aandacht van jongens trekken en door jongens om telefoonnummers wordt gevraagd. Jonge vrouwen kunnen onbedekt contact leggen met 'onbekende' jongens via het internet. Blote benen, armen, een laag decolleté en het tonen van het haar zijn tekenen dat een meisje niet kuis of niet 'verlegen' is. Er is veel kritiek te horen over de verschillen tussen de generatie van de ouders en de eigen generatie. De oudere generatie zou zich veel meer laten leiden door gebruiken en culturele tradities terwijl de jongere veel meer bezig zou zijn met een Islamitische levenswijze. De moslima's benoemen hoe zij veel meer bezig zijn met het maken van bewuste keuzes en het achterhalen van het hoe en waarom achter een bepaald voorschrift. Cultuur en religie wordt door de oudere generatie vaak als hetzelfde gezien, terwijl deze vrouwen daar grote verschillen in zien. Hoewel de vrouwen aangeven persoonlijk te hebben gekozen voor een hoofddoek en hier nog steeds achter staan, laten zij merken dat er een sterke druk aanwezig is binnen de sociale omgeving om een hoofddoek te dragen. Binnen de Marokkaanse

cultuur is het gebruikelijk dat broers, vaders en ooms zich bemoeien met het leven van de vrouw ook al wenst zij dit niet. Vaders, ooms en broers verlangen van de vrouwen die nog geen hoofddoek dragen dat zij dit wel gaan doen. Veel van de vrouwen voelen zich bekritiseerd door andere moslima's in de manier waarop zij zich kleden. Op hun beurt bekritisieren zij andere vrouwen die zich wel aan de kledingvoorschriften houden maar die zich niet aan de gedragscodes houden. Alle ouders hebben de wens dat hun dochter een hoofddoek gaat dragen. Deze moet echter pas worden gedragen als de jonge vrouw er zeker van is dat het een keuze voor het leven is. Met de hoofddoek moet namelijk niet worden geëxperimenteerd. Op één vrouw na die haar hoofddoek heeft afgedaan, hebben alle vrouwen de wens zich volledig naar de voorschriften te schikken. Er vindt een proces plaats van 'bloot' kleden naar bedekt kleden. Dit gaat stap voor stap en gebeurt op het moment dat het meisje hier klaar voor is, zoals de Islam dat voorschrijft. Het gaat in dit geval dus ook niet alleen om het bedekken van haar en nek, maar ook om wijd zittende kleding die de vormen van het vrouwelijk lichaam, zoals de billen en de borsten niet accentueren. Alleen het gezicht en de handen en voeten mogen zichtbaar zijn. Er is sprake van binding met de Islamitische identiteit en 'blote' kleding of de Nederlandse manier van kleden word afgewezen. Er is sprake van disidentificatie, namelijk het reageren op en het ontwikkelen van een tegenovergestelde identiteit aan de dominante groep.

Inleiding

Binnen het debat over Moslims en integratie en verenigbaarheid van de Islam en westerse manier van leven speelt de discussie over de hoofddoek een centrale rol. De hoofddoek is in de laatste jaren vaak onderwerp geworden van landelijke discussies en heeft grote aandacht gekregen van de media. De Nederlandse maatschappij hecht grote waarde aan het belang van gelijkheid tussen man en vrouw en volgens velen past het beeld van een Moslimvrouw met een hoofddoek op niet binnen deze opvatting. De hoofddoek zou worden gezien als een teken van onderdrukking van de vrouw, als niet bereid zijn te integreren in een westerse samenleving en als gebrek aan loyaliteit aan de publieke en constitutionele orde (Shadid en Koningsveld, 2005). Nederland is een gesecculariseerd land en kenmerkt zich door een scheiding tussen kerk en staat die ten tijde van de Bataafse republiek in 1796 werd ingevoerd¹. In grote lijnen houdt dit in dat de overheid zich niet bemoeit met religieuze zaken van de kerk en dat de kerk zich niet bemoeit met zaken van de overheid. Inhoudelijk betekent dit dat een rechter niet op de stoel van een religieus voorganger mag gaan zitten en religieuze teksten uit Bijbel of Koran mag gaan interpreteren. Moslima's die hun hoofddoek willen dragen kunnen zich beroepen op de vrijheid van godsdienst. Vrijheid van godsdienst is vastgelegd in het eerste lid van artikel 6 van de grondwet². Het Europees gerechtshof heeft nooit bevraagd of de religieuze status van de hoofddoek moet worden opgevat als een waarlijk Islamitische verplichting. In veel politieke discussies wordt deze vraag wel gesteld. Integratie van allochtone groepen is niet als zodanig vastgelegd in de wet en laat het ruimte voor de manier waarop dit ingevuld moet worden. Dit is nu juist het gebied van politieke besluitvorming. Politiek, media en wetenschap spelen een actieve rol in het moslimdebat. Ik maak gebruik van bestaande inzichten uit wetenschappelijke literatuur zodat het onderzoek kan worden ondersteund door een breed theoretisch kader. In het volgende hoofdstuk beschrijf ik de theoretische verkenning die heeft plaatsgevonden. Uit de literatuurstudie is gebleken dat er weinig kwalitatief onderzoek is gedaan naar de opvattingen van moslima's, waarom zij wel of niet een hoofddoek dragen. Het uitgangspunt voor dit onderzoek is de keuzevrijheid. Kiest de moslima zelf voor het dragen van een hoofddoek of wordt de hoofddoek toch onder culturele of omgevingsdwang gedragen. Een vraag die onduidelijk blijft in de literatuur is of er bij de hoofddoek sprake is van een Islamitische plicht voor de vrouw terwijl dit toch vaak de kern is van de vele debatten binnen de politiek en media. Ik ga ervan uit dat de moslima in Nederland die een hoofddoek draagt daar zelf voor heeft gekozen, want zij wil hiermee een boodschap afgeven, de

---

¹ http://nl.wikipedia.org/wiki/Scheiding_van_kerk_en_staat

² 'Ieder heeft het recht zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, *behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.*

hoofddoek betekent iets voor haar. Dit is te achterhalen door te vragen welke betekenis een moslima geeft aan het dragen van de hoofddoek. Ik heb een topiclijst opgesteld en aan de hand daarvan interviews gehouden met 10 Marokkaanse Soennitische meisjes. De meisjes zijn heel open en hartelijk en zeer bereid mijn vragen te beantwoorden. Het idee is bij mij opgekomen dat sommige meisjes mee wilden werken aan mijn onderzoek, omdat zij het als een geloofsplicht zien om de verspreiding van een 'correct' beeld van de Islam te bevorderen.

Hoofdvraag en deelvragen.

De hoofdvraag van dit onderzoek is de volgende:

Op welke manier geven moslima's betekenis aan het dragen van een hoofddoek?

Deze zal ik onderzoeken aan de hand van de volgende deelvragen:

- Hoe ervaren moslima's het belang van uiting geven aan religie?
- Op welke leeftijd wordt besloten een hoofddoek wel of niet te gaan dragen en welke motieven spelen hierbij een rol?
- Dragen spanningen binnen de huidige Nederlandse samenleving bij tot het zoeken van bevestiging in de Islam en dus het dragen van een hoofddoek?
- Hoe wordt door moslima's gedacht over de seksepositie van de vrouw binnen de Islam en in de Nederlandse context?

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk komt de *theoretische verkenning* van het veld van onderzoek aan de orde. Hier zal ik weergeven welke bestaande inzichten en opvattingen gevonden zijn in de wetenschappelijke literatuur. Aan de hand van deze verkenning wordt het veld van onderzoek helder gemaakt en is het mogelijk een theoretisch kader te ontwikkelen en goed voorbereid het veld te betreden. Het volgende hoofdstuk geeft de *onderzoeksopzet* weer die zal worden gehanteerd om het onderzoek uit te voeren. In het volgende hoofdstuk worden de *resultaten en de analyse* ervan thematisch gepresenteerd. Ook worden in dit hoofdstuk de antwoorden gegeven op de deelvragen en de hoofdvraag. Daarop volgt een hoofdstuk waarin een *theoretische en methodologische reflectie* zal plaatsvinden. Hierin worden de resultaten in het theoretisch kader geplaatst dat is ontwikkeld tijdens de literatuurverkenning. In de methodologische reflectie wordt ingegaan op de vraag van kwaliteit en validiteit van het onderzoek en de generaliseerbaarheid van de gegevens.

Theoretische verkenning

Het moslimdebat

Alhoewel het onderwerp van integratie al langer op de politieke agenda staat lijkt het debat sinds een aantal jaren heftiger te worden gevoerd dan voorheen. Met de opkomst van Pim Fortuyn kwam het onderwerp van integratie van moslims meer centraal te staan. De heer Fortuyn was voorstander van het stopzetten van Islamitische immigranten en noemde de Islamitische cultuur een 'achterlijke cultuur'³. Deze gedachtegang werd een aantal jaren later voortgezet door, voorzitter van de Partij voor de Vrijheid, de heer Wilders. De PVV heeft op de website onder het kopje Immigratiestop/Integratie in hun verkiezingspamflet uit 2006 'Verbod hoofddoekjes in publieke functies' staan. Toch lijken de uitspraken van de heer Wilders over hoofddoekjes niet alleen over moslima's in publieke functies te gaan. De opvattingen van Geert Wilders over de hoofddoek liegen er niet om. Onlangs stelde hij voor om belasting te gaan heffen op de "kopvod" en "dat symbool van onderdrukking". Hierover zei hij: "We zijn die hoofddoekjes spuug en spuugzat"⁴. Hij stelde voor om per Moslima 1000 euro per jaar belasting te gaan heffen, met als opmerking: "dan verdienen we ook iets terug aan de Islam". Het vereist niet al te veel empathie om je te kunnen voorstellen dat deze manier van spreken over dit religieus symbool respectloos en smakeloos is voor de betreffende moslima's. Om even cijfers te noemen, het aantal hoofddoekjesdragers betrof in 2004 en 2005 rond de 48 procent van de Marokkaanse vrouwen en 43 procent van de Turkse⁵. Zo ongeveer de helft van de vrouwen uit deze etnische minderheidsgroepen draagt een hoofddoek en ik verwacht dat zij zich hier een mening over hebben gevormd. Of er sprake is van een toename zijn geen gegevens beschikbaar in *Statline*. Van de Marokkanen vindt ruim een derde dat moslimmeisjes een hoofddoek moeten dragen, bij de Turken is dit bijna een kwart. De opvattingen hierover zijn toleranter geworden, vooral onder de mannen (Phalet, Lotringen, Entzinger, 2006). Turkse en Marokkaanse jongeren en leden van de tweede generatie (geboren in Nederland) zijn wat minder orthodox en vertonen wat minder religieus gedrag.⁶ Het is te voorbarig om hieruit te concluderen dat er sprake is van een afname van het aantal moslima's dat een hoofddoek draagt als uiting van religie. Het zou kunnen zijn dat er sprake is van een 'periodieke' toename omdat de hoofddoek onder druk staat in de politiek en in de samenleving als teken van protest of steunbetuiging of door een algehele

---

³ Volkskrant 9-2-2 'De Islam is een achterlijke cultuur'.

⁴ Trouw, 16 september 2009, 'Wilders wil 'kopvoddentaks'

⁵ Jaarrapport Integratie 2005, Leefsituatie Allochtone Stedelingen.

⁶ <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/40AFBE94-CD0A-490C-A553-24CD5F1848ED/0/2005jaarrapportintegratiepersbericht.pdf>

toename door radicalisering sinds 2005. Helaas zal dit lastig of niet te meten zijn binnen mijn onderzoek.

Het onderzoek

Mijn literatuuronderzoek richt zich op de betekenis van de hoofddoek voor de Moslima. Dit doe ik omdat er tot nog toe weinig kwalitatief onderzoek heeft plaatsgevonden naar de intenties van moslima's die ervoor kiezen een hoofddoek wel of niet te dragen. Aangezien zo weinig studies zich hierop hebben gericht, vind ik het des te verbazingwekkender dat binnen politieke debatten en in artikelen in kranten en tijdschriften de discussies zo hoog kunnen oplopen. Mogelijk onthullen de opvattingen van moslima's iets over hun gedrag. Best stelt dat de betekenis niet in objecten ligt, maar dat betekenis sociaal wordt geconstrueerd rondom deze objecten (Best, 1998). Het kan dus zijn dat in de media en politieke debatten een beeld is ontstaan over de hoofddoek dat niet overeenkomt met het beeld dat moslima's er zelf van hebben. Er bestaan twee kernteksten waar moslima's uit kunnen afleiden dat het dragen van een hoofddoek van hen gevraagd wordt. De drager van de hoofddoek heeft een reden voor het opdoen, deze intenties wil ik achterhalen. Hoe komt het dat sommige meisjes wel ervoor kiezen de hoofddoek te dragen en andere juist niet, heeft dit te maken met de mate van religiositeit. Welke betekenis geven deze moslima's zelf aan het dragen van de hoofddoek. Vervolgens is een interessante vraag om te stellen op welke leeftijd ervoor wordt gekozen de hoofddoek te dragen. Ik ben benieuwd naar de opvattingen over de huidige Nederlandse samenleving en de politiek. Ook ben ik benieuwd hoe zij over hun positie denken als vrouw ten opzichte van mannen, binnen het kader van seksegelijkheid. Voordat ik mij op deze vragen kan richten moet er een literatuurstudie worden gedaan om te bezien in welke context het probleem in wetenschappelijke literatuur al is besproken en welke aspecten hierbij aan bod komen. Deze studie zal ik vervolgens gaan beschrijven.

Hoofdstuk 1

De Islam en West-Europa

Sommige westerse wetenschappers hebben beweerd dat de Islam onverenigbaar zou zijn met de westerse manier van leven. Bovendien zou de Islam een gewelddadige religie zijn. Twee en een halve eeuw geleden zei Montesquieu hierover: *“het Mohammedaanse geloof, dat alleen met het zwaard spreekt, gaat door op de mens met dezelfde destructieve geest die het heeft opgericht”* (Fish, 2002). Samuel Huntington sprak ook over een botsing van beschavingen. Hij beweert dat Islamitische samenlevingen in het bijzonder gevoelig zijn voor politiek geweld (Huntington, 1993). Een studie naar de Islam en autoritarisme ondersteund deze stelling niet. Autoritarisme verwijst naar een term uit de politicologie, waarmee wordt gewezen op samenlevingen waar mensen regels moeten opvolgen op basis van gezag en niet op basis van een rationele uitleg zoals dat wordt verondersteld in democratische samenlevingen. *“Aangezien dertig procent van de wereldpolitiek voornamelijk Islamitisch is, toont het bewijs niet aan dat de Islamitische wereld een locatie is geweest van een grote disproportionele hoeveelheid van politiek geweld (Fish, 2002)”*. Toch moet er worden geconstateerd dat er conflicten optreden in veel westerse landen tussen de autochtone en Islamitische bevolkingsgroepen. 50,5 procent van de Nederlanders en 50 procent van de Turken en Marokkanen beschouwen de westerse en Islamitische manier van leven als tegenstrijdig en gaan volgens hen niet samen (Verkuyten en Yildiz, 2007).

Conflicten over vrijheid en gelijkheid.

In de meeste West- Europese landen bestaan er conflicten tussen autochtonen en de Islamitische immigranten. Deze conflicten gaan over onderwerpen als homoseksualiteit, genitale verminking, de positie van vrouwen, het dragen van een sluier of hoofddoek in overheidsgebouwen en de publieke ruimte en Islamitische scholen. Uitspraken van extremistische religieuze leiders, doodsbedreigingen en aanslagen uit naam van de Islam op gebouwen, burgers, politici en bekende personen, hebben in veel landen bijgedragen tot een toegenomen angst voor de Islam onder de autochtone burgers. Over specifieke claims van Moslims wordt in westerse landen in toenemende mate gesproken door de bevolking en deze komen uitvoerig aan de orde in de media. Naast de conflicten rondom claims vinden we conflicten over de vrijheid van meningsuiting, waarbij uitspraken over of vanuit de Islam als discriminerend, beledigend en haatzaaiend worden ervaren. Zie ook het proces tegen Wilders bij het hof van Amsterdam.

In Europa.

Er kan worden geconstateerd dat elk Europees land een eigen manier kent van omgaan met minderheden en in het bijzonder de omgang met de Islamitische minderheid. Binnen Europa wordt in de landelijke besluitvorming verschillend beleid gevoerd. Neem het voorbeeld van de hoofddoek. In Groot Brittannië is het voor jonge moslima's mogelijk een hoofddoek te dragen als onderdeel van het schooltenue terwijl dit in Frankrijk is verboden. In Frankrijk is het zelfs verboden om in het openbaar een religieus symbool zichtbaar bij je te dragen (Shadid en Koningsveld, 2005) terwijl dit in het katholieke Italië ondenkbaar is, afgezien van de beslissing van het Europese Hof dat alle religieuze symbolen uit openbare gebouwen zoals scholen moeten worden geweerd⁷. In Groot Brittannië bestaan inmiddels Islamitische rechtbanken die civiele zaken als echtscheiding en huiselijk geweld vanuit de Sharia⁸ toetsen. Dat de Nederlandse bevolking tegenover de invoering van de Sharia is, bleek wel na alle commotie rondom de uitspraak van Donner dat wanneer een tweederde meerderheid dat wenst het mogelijk is deze morgen in te voeren⁹. De vraag of er gesproken kan worden van een heldere Europese identiteit onder Europeanen, kan negatief worden beantwoord. Het 'Nee' dat Europa te horen kreeg uit Nederland bij de verkiezingen over de Europese eenwording, mag hiervoor als leidraad dienen. Europa is verdeeld op landelijk niveau, maar zeker ook op het niveau van de burgers.

---

⁷ Geen kruisbeelden meer in Italiaanse scholen. 03/11/2009. *Ww.w.Nieuwsblad.be*

⁸ <http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/faith/article4749183.ece>.

⁹ Elsevier.nl. Donner: Voer sharia in als meerderheid dat wil. dinsdag 12 september 2006.

Hoofdstuk 2

Nederland als immigratieland

Sinds het einde van de afgelopen eeuw en met name de afgelopen 9 jaar van de 21^e eeuw heeft het westen te maken met een toenemende immigratie van Moslims. Turkse en Marokkaanse Moslims zijn in de jaren '60 en '70 van de afgelopen eeuw naar Nederland gehaald om te werken als 'gastarbeider'. In tegenstelling tot wat het woord doet vermoeden bleven velen van hen voorgoed en door gezinshereniging en hun nakomelingen is deze groep uitgegroeid tot een grote gemeenschap. Volgens een schatting van het centraal bureau voor de statistieken was het aantal Islamiëten in Nederland in 2004 ongeveer 857 duizend¹⁰, wat neerkomt op ongeveer 5 procent van de gehele Nederlandse bevolking. Onder deze groep bevinden zich onder andere: Marokkanen, Turken, Indonesiërs, Surinamers, Antillianen, Arubanen, Afghanen, Irakezen, Iraniërs, Joegoslaven en Somaliërs. Marokkanen maken volgens schattingen in het wereld feitenboek van de central intelligence agency¹¹ 2 procent uit van de Nederlandse bevolking en Turken 2,2 procent.

Hoe verhoudt de Nederlandse meerderheid zich tot de Islamitische minderheid?

Groepen in de samenleving zijn hiërarchisch geordend. De meerderheidsgroep, de Nederlanders, bepalen aan welke voorwaarden er moeten worden voldaan om tot deze groep te behoren. Zo valt er een model op te stellen hoe groepen zich positioneren op basis van de wens te behoren tot de dominante groep in de samenleving en de afstand die wordt verondersteld tussen de onderlinge groepen (Hagendoorn, 2007). Hieruit blijkt dat minderheidsgroepen zich dichter tot de dominante groep positioneren dan hoe de dominante groep de afstand tot deze minderheidsgroepen ervaart. Er ontstaat zo een ervaren afstand die een discrepantie weergeeft tussen de groepen. Uit een onderzoek naar het toekennen van minderheidsrechten aan Turken en Koerden in Nederland en Turken en Koerden in Turkije blijkt dat Turken minder positief waren over minderheidsrechten in Turkije dan in Nederland. De Koerden positiever over minderheidsrechten in Turkije dan in Nederland. In de Nederlandse context waren Koerden veel sterker voor minderheidsrechten dan de Turken. *“De bevindingen uit deze studie laten zien dat wens voor minderheidsrechten verschillen tussen de meerderheid en minderheidsgroepen en tussen nationale contexten en zowel samenhangt met overtuigingen over meerderheidsregering, staatseenheid en culturele diversiteit als met groepidentificatie en ervaren discriminatie”* (Verkuyten en Yildiz, 2006).

---

¹⁰ Naar een nieuwe schatting van het aantal Islamiëten in Nederland. *Bevolkingstrends, 3e kwartaal 2007*.

¹¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/nl.html>

Het beroep doen op de eigen culturele identiteit is volgens Hagendoorn eerder een strategie dan een principe. Hagendoorn bepleit dat cultuur eerder moet worden opgevat als standpunten. Cultuur suggereert een homogeniteit die er als regel niet is. Cultuur is plaats en tijdgebonden (Hagendoorn, 2007). Standpunten moeten een agenda vormen en de standpunten moeten worden gedeeld door gelijkgestemden. *“Bij cultuurverschillen gaat het dus niet om een verschil tussen twee culturen- want los van de materiële cultuur, architectuur, muziek en literatuur- zijn die twee culturen er niet. Het gaat om de verschillen van smaak, interpretatie, mening, debat of strijd tussen door elkaar heenlopen groepen met uiteenlopende standpunten. Groepen die proberen elkaar in een bepaalde richting te krijgen. Zoals politiek een deel is van de cultuur, zo is cultuur een deel van de politiek. Het gaat uiteindelijk steeds om positie en macht”* (Hagendoorn, 2007).

Fredrik Barth definieert etnische groepen als: *“vormen van sociale organisatie die voortkomen uit interactie met de groepsomgeving”* (Barth, 1969). Deze sociale organisatie geeft betekenis aan cultuur, niet andersom. Dit ligt in het verlengde van wat Hagendoorn stelt over het opvatten van cultuur als standpunten. *Door het bestuderen van het waarom en hoe de grenzen worden opgesteld en vastgehouden tussen groepen, kunnen de verschillende paden die worden gekozen door etnisch-culturele groepen in hun omringende sociale systemen worden geanalyseerd* (Barth, 1969). Positie en macht vertalen zich in Barth zijn opvatting naar: *“het accepteren van een minderheidsstatus of het herwaarderen van de etnisch- culturele identiteit.”*

De afgelopen jaren is het standpunt van de Nederlandse bevolking en binnen de landelijke politiek verschoven van integratie met behoud van eigen cultuur naar assimilatie wat staat voor volledige aanpassing. Dit heeft te maken met de angst dat de Nederlandse cultuur verloren zou gaan onder de komst van vele nieuwe groepen die hun eigen cultuur meebrengen. Ervaren culturele dreiging blijkt dan ook in Nederland een belangrijkere factor te zijn voor een toegenomen patriottisme (vaderlandsliefde) en chauvinisme (attitude van nationale superioriteit) dan bijvoorbeeld de competitie over schaarse goederen zoals huizen, banen en opleidingen. De uitspraak ofwel het standpunt van Scheffer dat een uitgedragen nationale Nederlandse identiteit een noodzakelijke voorwaarde is voor succesvolle integratie heeft duidelijk postgevat (Jaspers, van Londen en Lubbers, 2009).

Vrijheid van uitoefening van geloof.

In de Nederlandse grondwet wordt eenieder toegestaan om het geloof vrij te belijden, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. Nu er steeds meer gelovige Moslims in Nederland wonen, komen er steeds meer 'bijzondere verzoeken'. Moslims claimen op basis van hun geloof een recht te hebben op een bepaalde gedraging. Dit kan zijn dat een Moslim aan een werkgever vraagt een ruimte beschikbaar te stellen zodat deze onder werkdienst een aantal keer per dag kan bidden. Het kan zijn dat het gaat om de wens van een scholier of diens ouders, dat een jongere niet gemengd hoeft te douchen of om te kleden en dat de jongere een hoofddoek om mag houden tijdens de gymles of de zwemles. De voorwaarde voor het uitoefenen van iemands geloof, behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet, houdt in dat op grond van veiligheidsoverwegingen kan bijvoorbeeld worden besloten dat een hoofddoek niet kan worden gedragen tijdens het zwemmen aangezien een kind zou kunnen verdrinken. Zo is te zien hoe de vrijheid van uitoefening van geloof ook beperkingen kent.

Vrijheid van meningsuiting.

In de hoek van kunstenaars, zoals filmmakers, cartoonisten, cabaretiers, schrijvers, dichters en muzikanten komt het regelmatig tot onenigheid met Moslims. Dit komt voornamelijk door het opzoeken van de grenzen van de vrijheid van meningsuiting door kunstenaars, of anders geformuleerd, de verbeelding en bewegingsvrijheid van kunstenaars kent geen grenzen. De vrijheid van meningsuiting staat hier centraal omdat een aantal kunstenaars door middel van hun kunstwerken een dialoog opzoeken met Islamieten. Ook proberen zij op hun eigenzinnige manier bepaalde aspecten van de Islam te verwoorden en hun visie hierover te geven. Hierbij stuiten zij regelmatig op Moslims die zich storen aan hun werk of zelfs van mening zijn dat hun heilige profeet wordt beledigd, zoals dat gebeurde met de cartoon- rel in Denemarken in 2005. Soms leiden de conflicten tot dramatische gebeurtenissen zoals de moord op Theo van Gogh, alhoewel deze niet los kan worden gezien van de bedreiging aan voormalig parlementslid Ayaan Hirsi Ali die middels een mes in het lichaam van Theo van Gogh werd overgebracht. Theo van Gogh zocht overal het debat op en was ook zeer kritisch over de Islam. Ook het onderwerp van de ondergeschikte positie van de vrouw werd aan de orde gesteld door middel van de controversiële film 'Submission'. Nu is het wel de vraag of het beeld van de ondergeschikte Moslima correct is. Hierop zal ik in hoofdstuk 4 verder ingaan. De vrijheid van meningsuiting is in veel debatten rondom de Islam centraal komen te staan

en verdiende zelfs aandacht van Hare Majesteit de Koningin,¹² die benadrukte dat de vrijheid van meningsuiting niet het recht op belediging inhield. Dit was een opvatting die onder de aanhangers van satire niet werd omarmd. Satire vereist juist het belachelijk maken van iets dat voor een ander belangrijk is.

De Islam en emancipatie.

West Europese landen kenmerken zich door een democratische staatsinrichting. Vrijheid en gelijkheid voor de wet staan centraal en dienen als basis voor democratie. Nederland geldt vaak als het meest seculiere en meest liberale land van allemaal. Mannen en vrouwen worden gezien als gelijken en dienen ook zo behandeld te worden. Emancipatie op de arbeidsmarkt is in de afgelopen eeuw een zeer belangrijk thema geweest in de westerse samenlevingen en het is ook moeilijk een voorbeeld te noemen van een beroep of functie waar vrouwen van worden buitengesloten. Hierbij laat ik buiten beschouwing of Nederlandse vrouwen ook daadwerkelijk overal participeren. Kledingsvoorschriften worden soms nog bepaald door bedrijven, zoals de eis dat vrouwelijke collega's een rokje moeten dragen, maar recentelijk heeft bijvoorbeeld de KLM besloten hiervan af te zien en zij komen binnenkort op de markt met een nieuw tenue en vrouwen mogen vanaf dan ook met een broek aan werken. Zo is te zien dat emancipatie bijna op alle terreinen is doorgestoten, behalve in traditionele religieuze omgevingen. Zo kennen wij in Nederland nog het voorbeeld van de 'zwarte kousen' kerk, waarvan de vrouwen specifieke kledingsvoorschriften aanhangen zoals het dragen van een lange, meestal kleurloze rok, het bedekken van de armen en benen en de decolleté en op zondag het opdoen van een hoed. Deze vrouwen zijn in Nederland vaak het onderwerp van spot, in dezelfde lijn gebeurt dit ook met de Moslima. Zij kiest ervoor om zich te onderscheiden van de Nederlandse vrouw die geen hoofddoek draagt. Deze spot lijkt vaak op wat Edward Said betitelde als Oriëntalisme. Oriëntalisme verwijst naar de manier waarop de westerse school een verworpen beeld van het oosten reflecteerde, welke was geworteld in hun beperktheid over ervaringen van het oosten. *"De Oriënt werd gezien als oudheid, exotisch en absurd, het land van despoten en mystieken, bevolkt door een achtergestelde bevolking van achterover liggende mannen en ondergeschikte en stille vrouwen"* (Afshar, 2008).

Een studie naar de sekse rol identiteit van Islamitische meisjes op een privé high school in de Verenigde Staten ondersteund het beeld van een onderdanige Moslima niet. Meisjes werden

---

¹² Trouw, kersttoespraak koningin / 'Recht om te beledigen bestaat niet' 6 december 2006.

gevraagd 60 vragen te beantwoorden op de Bem Sex Role Inventory. Beantwoording van de vragen leidde tot het indelen van personen op basis van mannelijke en vrouwelijke attributen. De periode van blootstelling aan de westerse cultuur werd geassocieerd met een groter zelfrapportage van mannelijke attributen, maar niet tot een verminderde mate van vrouwelijke attributen. Een groter gevoel van behoren tot de cultuur van origine leidde tot een grotere mate van melden van vrouwelijke attributen. Deze moslima's kenden overigens een hogere mate van mannelijke attributen dan de gemiddelde vrouwelijke samples op deze schaal. Een grotere interesse en kennis over iemands etnische of culturele groep was niet gerelateerd aan vrouwelijkheid. Degenen die een hogere mate van religiositeit toonden waren meer traditioneel vrouwelijk.

Voor een ondergeschikte positie van de vrouw aan de man wordt in de Koran geen bewijs gevonden: *“Voor de introductie van de Islam, was de ondergeschikte positie van de vrouw in het middenoosten evident in de gebruiken van het doden van meisjesbabies, seksueel misbruik van slavenmeisjes en de niet aan banden gelegde mogelijkheid tot scheiden door mannen (Muhsin). De Islam was tegen zulke praktijken en de profeet Mohammed sprak voor de vrouwenrechten om te bezitten en om bezit te erven, om in te stemmen met een huwelijksaanbod of deze af te wijzen en zelf een scheiding in te zetten (Minces). Alleen zijn na de dood van de profeet Mohammed, de pre-Islamitische culturele voorschriften tegen vrouwen opnieuw naar boven gekomen (Alireza.) (Abu- Ali, 1999)”. De verschillende opvattingen onder Moslims over de positie van de vrouw kunnen dus worden teruggebracht naar een verschil tussen de egalitaire leer in de Koran en etnisch- culturele en geïnstitutionaliseerde religieuze tradities. In het volgende hoofdstuk zal ik proberen om een antwoord te geven op de vraag: Waarom kiest een Moslima er eigenlijk voor om een hoofddoek te dragen?*

Het conflict tussen waardepatronen.

Conflicten rondom de culturele identiteit zijn kenmerkend voor West- Europa. De ervaren culturele bedreiging van zowel de Nederlandse meerderheidsgroep als de Islamitische minderheidsgroep staan centraal. Multiculturalisme maakt van identiteit een politiek geschilpunt (Sniderman, Hagendoorn, Prior, 2003). Het legt, ongewild volgens de hiervoor genoemde wetenschappers, een basis voor een conflict tussen waardepatronen. Zo verhelderen ze met hun onderzoek een verschil tussen de argumenten van lager en hoger opgeleide Nederlanders over een strikter immigratiebeleid. Lager opgeleiden handelen eerder vanuit vooroordelen terwijl hoger opgeleiden dit eerder doen op basis van waardepatronen. Deze waarden zijn gebaseerd op het Nederlandse democratische stelsel, de

Islamitische levenswijze zou hiermee vaak in strijd zijn. Bepaalde moslimgroepen zouden deze waarden dan ook expliciet afwijzen (Phalet, Hagendoorn, 2003). Het is dus de vraag of men tolerant moet zijn tegenover een dergelijke intolerantie. Bij een conflict tussen waarden moet men kiezen, de standpunten zijn expliciet gemaakt. Ik sluit mij aan bij de opvatting van Sniderman, Hagendoorn en Prior dat: *“er van een echt en fundamenteel waardeconflict sprake is als groepen het niet eens zijn over waarden als tolerantie, vrijheid en gelijkheid”*. Aanvullend blijkt uit het onderzoek dat in de ogen van Nederlanders Moslims niet alleen verschillend zijn, zij kiezen daar ook expliciet voor (Sniderman, Hagendoorn, Prior, 2003). Uit hetzelfde onderzoek blijkt na een enquête dat: *“De Moslims zien dezelfde verschillen als de Nederlanders, maar waarderen die omgekeerd”*. Mijn kanttekening plaats ik echter bij het opvatten van religie als onderdeel van cultuur, ze kunnen overlappen maar staan zeker niet aan elkaar gelijk. Religieuze geschriften bieden een systeem van betekenisgeving, het legt gedragsregels, fundamentele opvattingen over goed en kwaad, liefde en trouw, vriend en vijand, gelovige en ongelovige. Het regelt vaak tot op minuscuul niveau de hiërarchie binnen het sociale domein. Dit is geregeld via overlevering door heilige geschriften, het woord van God of van profeten. Het niet de taak is van de sociale wetenschappen om betekenisvolle betekenissen hieraan te geven voor de huidige samenleving, dit is een taak van elke individu aangezien de realiteit en de niet-waarneembare realiteit in een individu lijken samen te komen. Het opleiden van religieuze voorgangers aan Nederlandse universiteiten kunnen het fundamentele verschil uitmaken. Door het kritisch bestuderen van religieuze geschriften door theologen die zijn opgegroeid in de Nederlandse samenleving en daar kennis van hebben en die de Nederlandse taal spreken zal de Nederlandse overheid steeds meer grip op en begrip krijgen voor een relatief nieuwe geloofsstroming in Nederland. Een top- down benadering die al in werking is gezet, waar ook vrouwen aan mogen deelnemen, zal zijn vruchten afwerpen. Zo kan met het aspect ‘behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet’ tijdens de opleiding al rekening gehouden worden, zonder de vrijheid op godsdienst in de weg te staan. Daarnaast kan het weigeren van in niet-westerse landen opgegroeide imams radicalisering en extremisering een halt toeroepen.

Hoofdstuk 3

De moslima en beeldvorming

Het lijkt gemakkelijk om een Moslima te herkennen, namelijk aan haar hoofddoek. Dit is eigenlijk niet zo vanzelfsprekend, een groot gedeelte van de moslima's draagt helemaal geen hoofddoek in het dagelijks leven (Shadid & van Koningsveld, 2005). De sluier of hoofddoek was ook voordat de Islam zijn intrede deed een gebruik onder vrouwen uit verschillende religies. Ook was het dragen van de hoofddoek gerelateerd aan klasse positie, rijkere vrouwen konden hun gehele lichaam bedekken terwijl armere vrouwen die moesten werken hun sluier aanpasten of in het geheel niet droegen (Killian, 2003). In het westen zijn er vier typen van sluiers te onderscheiden. De eerste groep moslima's draagt een Khimar en Jilbab, dit staat voor respectievelijk een hoofddoek en een lang gewaad dat het hele lichaam bedekt, behalve het gezicht. De tweede groep gaat volledig in westerse stijl gekleed: dit betekent geen hoofddoek en geen gewaad. De derde groep heeft alleen een vorm van hoofdbedekking, hierbij laten ze stukjes haar en soms ook stukken van de nek zien. Een vierde groep draagt een volledige Niqaab, dit is een volledig gewaad, inclusief een sluier voor het gezicht (Shadid en Koningsveld, 2005).

Het bedekken van het lichaam is een praktijk die afhankelijk van de interpretatie van verzen uit de Koran of de Hadith in de Nederlandse context wel of niet nageleefd moeten worden. Twee verzen uit de Koran wijzen op het dragen van de hoofddoek, te weten de 24ste en de 33ste Soera:

'En zeg tot de gelovige vrouwen dat zij haar blikken neerslaan en haar eerbaarheden wél bewaren en dat zij haar tooi niet tonen behalve wat daarvan zichtbaar is en laten zij haar sluiers over haar boezem slaan en haar tooi niet tonen behalve aan haar echtgenoten of haar vaders of de vaders van haar echtgenoten of haar zoons of de zoons van haar echtgenoten of haar broeders of de zoons van haar broeders of de zoons van haar zusters of haar vrouwen of wat haar rechterhanden bezitten of de mannelijke of de mannelijke bedienden die vrij zijn van aandrift of de kinderen die niet opmerkzaam zijn op de blootheden der vrouwen en laten zij niet met haar voeten stampen zodat kenbaar wordt de tooi die zij verborgen houden. En wendt u allen in berouwvolle inkeer tot God O gij gelovigen opdat gij wel moogt varen.'

'O gij profeet! Zegt tot uw echtgenoten en uw dochters en de vrouwen der gelovigen dat zij iets van haar omslagdoeken over zich laten hangen dat bevordert dat zij gekend worden zodat haar geen overlast wordt aangedaan. God is vergevend en barmhartig.'

Tegelijkertijd wordt in Soera 60 aan oude vrouwen gezegd dat zij zonder sluier mogen lopen. Zij worden verondersteld niet meer aantrekkelijk te zijn (Mernissi, 1983). De leeftijd waarop een hoofddoek gedragen dient te worden volgens gelovigen is onduidelijk. Op verschillende websites worden de leeftijden, 7 of 14 a 15 jaar genoemd, altijd zonder verwijzing naar een vers uit de Koran.

Vaak wordt ook wel de periode genoemd waarop het meisje begint te menstrueren. *Allah (swt) heeft namelijk geopenbaard dat ieder meisje vanaf haar eerste menstruatie de verantwoordelijkheid heeft over de rechten en plichten van de Islam. Dus ook het dragen van een hoofddoek (Gadija)*¹³.

De verschillen tussen generaties.

Een kwalitatieve studie uit Frankrijk onder moslima's van Noord-Afrikaanse origine toont dat er verschillen bestaan in opvatting over het dragen van een hoofddoek tussen de eerste immigrantenvrouwen en de eerste en tweede generatie in Frankrijk geboren moslima's. Het blijkt dat een groot gedeelte van de immigrantenvrouwen zich alleen houdt aan de regel van bescheiden kleding door t-shirts met lange mouwen en rokken die tot de enkel reiken te dragen. De groep die centraal staat in veel van de debatten is de groep meisjes die ervoor kiezen om alleen een hoofddoek te dragen. Dit zijn de kinderen en kleinkinderen van de vrouwen uit de eerste generatie die naar Europa kwamen. De reden waarom de oudere vrouwen aangeven dat zij niet meer hun traditionele kleding droegen na aankomst was omdat zij zich wilden aanpassen aan het ontvangende land, maar ook omdat vanuit Frankrijk werd opgeroepen je aan te passen. De Franse staat moedigde de gastarbeiders niet aan om te blijven en bood zelfs financiële subsidies aan de immigranten die de wenst hadden terug te gaan naar het land van oorsprong (Killian, 2003). Een eerste studie van Gaspard en Khosrokhavar in Frankrijk uit 1995 naar de reden waarom jonge moslima's een hoofddoek dragen naar school toonde aan dat de redenen die de meisjes aandroegen geheel niet overeenkwamen met de beeldvorming in de media (Killian, 2003). De meisjes verzetten zich tegen een devaluatie van hun ouders cultuur en de nadruk op assimilatie. Zij accepteerden integratie door middel van scholing en werk, maar zij wilden wel worden erkend als zowel Moslim en Frans (Killian, 2003). Ook onder Turkse en Marokkaanse jongeren is de hoofddoek controversieel. Zo blijkt dat in Rotterdam 46% van de Turkse jongeren tegen het dragen van de hoofddoek is en 33% van de Marokkaanse jongeren. Het is opvallend dat slechts 14% van de autochtone jongeren hier tegen de hoofddoek is (Phalet, van Lotringen, Entzinger, 2000).

Een gecombineerde identiteit.

Identiteitsontwikkeling vindt vooral plaats tijdens de adolescentie. De adolescentie is een onstuimige periode waarin een jongere te maken krijgt met fysieke groei en de kennismaakt met seksualiteit. Mogelijk hangt de keuze voor het dragen van de hoofddoek sterk met deze periode samen. Lorasdagi

---

¹³ <http://www.mgharba.nl/columns/moslima/77-mijn-hoofddoek-en-ik.html>

stelt in haar onderzoek naar de hoofddoek en emancipatie onder Turkse moslima's dat het lastig is om meisjes onder de 14 te vinden met een hoofddoek die hun mening kunnen geven over hun ervaring met het dragen van een hoofddoek. Al haar participanten waren tussen de 14 en 24 jaar oud. Zij gaven allemaal, met uitzondering van twee, aan dat de hoofddoek hen de mogelijkheid gaf om te ontkomen aan seksueel lastiggevallen te worden en te worden geaccepteerd vanwege hun gedrag en hun intellect in plaats van hun uiterlijk. Ten tweede zagen zij de hoofddoek als een voertuig voor bevrijding. Zonder de hoofddoek, zo stelt een van haar participanten, laten haar ouders niet toe dat zij naar school mag (Lorasdagi, 2009). Het combineren van de nationale identiteit en de Islamitische veronderstelt dat het mogelijk is dat deze samengaan. Hiervoor zagen we echter dat Islamitische meisjes zich verzetten tegen de devaluatie van de cultuur van hun ouders. Tajfel en Turner stellen dat leden van een gedevalueerde groep met identiteitsbedreiging omgaan door het overnemen van groeps-gebaseerde strategieën waarbij de ingroep identificatie sterker wordt en er afstand wordt genomen van de meerderheidsgroep (Tajfel & Turner, 1979). Afshar benoemt een toegenomen angst onder de Moslimbevolking zelf. Zij zijn bang om slachtoffer te worden van geweld. Aangescherpte regels over veiligheid om terrorisme tegen te gaan na de aanslagen in het westen waren soms vaag. Zo leidde het 'shoot to kill' beleid dat in Engeland werd ingevoerd tot angst onder Moslims omdat eenieder die ervan werd verdacht iets te maken te hebben met terrorisme neergeschoten mocht worden (Afshar, 2008).

In veel debatten wordt verondersteld dat een sterke identificatie met de cultuur van afkomst automatisch leidt tot een minder sterke identificatie met de nationale cultuur, er zou een loyaliteitsconflict ontstaan. Argumenten hiervoor zouden kunnen worden gevonden in de sociale identiteitstheorie van Tajfel en Turner. Discriminatie vormt een grote bedreiging voor de groepsidentiteit en zorgt ervoor dat mensen zich in toenemende mate naar de minderheidsgroep keren (Verkuyten en Yildiz, 2007). In het onderzoek naar nationale (dis)identificatie en etnische en religieuze identiteit onder Turks- Nederlandse Moslims speelt afwijzing en discriminatie een grote rol. Turks- zijn was sterk gerelateerd aan Moslim- zijn. De Moslimidentiteit is dan ook een gegeven en 'niet Moslim zijn' of 'een beetje Moslim zijn' was geen optie. Hun identiteit moet meer worden opgevat als nominaal, ze zijn zowel Turk en Moslim. *Moslimidentiteit kan een kern van een zelf definiërende dimensie zijn, omdat de Islam een wereldvisie biedt en een systeem van betekenisgeving dat een buffer vormt tegen onzekerheid en bestaansangst* (Greenberg et al., 1997). De bevindingen zijn dat Turkse en Moslimidentiteiten negatief samenhangen met Nederlandse identificatie en dat Moslimidentificatie positief samenhangt met Nederlandse disidentificatie. Hierover zeggen

Verkuysten en Yildiz: *“Dit geeft een indicatie dat een totale etnische of Moslimidentificatie niet noodzakelijk betekent dat mensen niet geïnteresseerd zijn in het ontwikkelen van een gevoel van binding aan de natie. Tevens, er is geen sterk bewijs dat een sterke Turkse of Moslimidentiteit duidelijk tegenstrijdig is aan Nederlandse nationale identificatie”*.

Islamofobie en het beeld van de ondergeschikte Moslima.

Zoals al eerder is aangegeven bestaan er een aantal visies over moslima's dat zij een ondergeschikte positie zouden hebben ten opzichte van hun mannelijke tegenhangers. *“In het huidige discours worden hatende bedekte vrouwen uitgezonderd als het levende voorbeeld van achterlijkheid en angstige onderschikking”* (Afshar, 2008). Afshar stelt in haar artikel *Can I see your hair?* dat het huidige klimaat van Islamofobie extra zwaar valt voor moslima's die zich bedekken, met bijkomende problemen in termen van politiek, hun levenservaringen en hun levenskansen. De Britse commissie over Britse Moslims en Islamofobie heeft Islamofobie als volgt gedefinieerd: *“Ongegronde vijandigheid naar de Islam en daarom angst of het niet mogen van alle of de meeste Moslims”* (Afshar, 2008). Ook verwijst zij in haar artikel naar een toegenomen angst voor Moslims onder autochtonen. Zij beweert dat voor de aanslagen in het Londense metrostelsel en de aanslagen op het World Trade Center in New York de meningen over Moslims al niet positief waren. De aanslagen en andere gebeurtenissen hebben een legitimatie verstrekt om de negatieve opvattingen te uiten. Zij spreekt over een opgetreden verandering van vooroordelen uit racisme naar vooroordelen gericht op cultuur en religie. Dit wordt ook ondersteund door een longitudinaal onderzoek naar de veranderde ethnocentrische reacties in Nederland. Citaten uit dit onderzoek zeggen het volgende: *“Hoewel de meeste Nederlanders menen dat het klimaat ten aanzien van etnische minderheden de afgelopen tien jaar sterk is verslechterd, blijkt uit een aantal empirische studies dat Nederlanders zich nauwelijks negatiever uitlaten tegenover etnische minderheden en asielzoekers dan in de jaren negentig van de vorige eeuw”, “De houding tegenover migranten en etnische minderheden blijkt al veel langere tijd beduidend minder positief te zijn dan algemeen werd voorgesteld”, “Een groep lijkt daarop een uitzondering te vormen: gegevens van het SCP en het NIPO laten zien dat de reacties op sommige uitspraken betreffende moslims negatiever zijn geworden”* (Jaspers, van Londen en Lubbers, 2009).

Opvattingen van moslima's zelf over het dragen van een hoofddoek zijn de volgende. Zo zien zij de hoofddoek als een persoonlijke religieuze overweging of als een symbool van anders-zijn en trots in hun etnische identiteit (Killian, 2003). Een onderzoek uitgevoerd in Rotterdam onder 2000 Islamitische en niet Islamitische jongeren concludeerde onder andere dat de hoofddoek kan worden

opgevat als een uiting van een bewuste Moslimidentiteit (Shadid en Koningsveld, 2005). Volgens sommige Islamitische feministen is de fundamentele vraag waarom het bedekken door vrouwen zo belangrijk is voor het vraagstuk van rechten van vrouwen juist omdat het de keuzevrijheid representeert (Afshar, 2008).

Conclusie

Europa en Nederland hebben moeite met de introductie van de Islam door de immigranten die vaak door de Europese landen zelf naar Europa zijn gehaald om te werken. Nederlanders zijn negatiever geworden in hun uitlatingen betreffende de Islam en dit vind zijn weerklank in het huidige politieke klimaat. Nederlanders zijn het in toenemende mate eens met de stelling dat een uitgedragen nationale identiteit de basis vormt voor een succesvolle integratie. Nederlanders zijn patriottischer en chauvinistischer geworden. De Islam wordt betiteld als een achterlijke cultuur en religieuze praktijken en claims worden met argusogen bekeken. Het westen lijkt de strijd te zijn aangegaan met een religie die wereldwijd meer dan een miljard aanhangers heeft. Het westen beschermt de democratie, maar beschermt tevens de eigen ingroep tegen een zogenoemde verval van de cultuur. Met name in Nederland is er onder zowel de allochtone als de autochtone bevolking een toename in ervaren culturele bedreiging. West Europese landen hebben elk hun eigen manier van omgaan en dit lijkt samen te hangen met de eigen nationale traditie van opvatting over hoe de democratie moet worden ingevuld. Moslims zijn in toenemende mate het slachtoffer van Islamofobie. Onder andere zijn de moslimvrouwen het doelwit van westerse bemoeienis. Westerse opvattingen over de hoofddoek komen niet overeen met de opvattingen die moslima's zelf hierover hebben. Dit heeft te maken met een conflict tussen democratische en Islamitische waarden. Ook onder moslims zelf is de hoofddoek een controversieel onderwerp en zijn er zowel voorstanders als tegenstanders te onderscheiden. Bedachtzaamheid is vereist in het simplistisch opvatten van cultuur. Cultuur kan worden ingezet als een strategisch middel en de manier waarop dit gebeurt hangt onder meer af van de nationale context. Het is makkelijker te spreken in termen van standpunten omdat verschillende groepen gemakkelijker onderscheiden kunnen worden. Over standpunten kan tevens makkelijker gediscussieerd worden.

Onderzoeksopzet

Actualiteit.

Op dit moment is er een actief debat gaande over de vraag of het mogelijk is het recht van vrouwen om een hoofddoek te dragen als uiting van hun geloofsovertuiging in te perken om de vrouwen die hiertoe worden verplicht meer gelijke rechten te geven. Er wordt gezegd dat de Islam een zeer egalitaire boodschap kent en dat met name de profeet Mohammed voorvechter van vrouwenrechten was in reactie op de ondergeschikte positie van de vrouw uit pre-Islamitische perioden. *“De Islam was tegen zulke praktijken en de profeet Mohammed sprak voor de vrouwenrechten om te bezitten en om bezit te erven, om in te stemmen met een huwelijksaanbod of deze af te wijzen en zelf een scheiding in te zetten (Abu Ali, 1999)”*. De Nederlandse norm is het gelijkheidsbeginsel en die wordt tegen Islamitische gebruiken afgewogen. Ik wil bekijken waar de grenzen liggen bij het uitdragen van een niet-westerse traditie in Nederland.

Persoonlijke interesse.

Mijn uitgangspunt is dat de Nederlandse democratische waarden prioriteit moet hebben ten opzichte van de Islamitische. Er is namelijk sprake van een waardeconflict (Sniderman, Hagendoorn, Prior, 2003). Wanneer we het bijvoorbeeld hebben over genitale mutilatie wordt de grens snel duidelijk. Hier is Nederland fel op tegen. Het gaat mij erom dat het uiterlijk van de vrouw, onderdeel uitmaakt van de eigen identiteit. Een verplichting van het dragen van een hoofddoek beperkt vrouwen mogelijk in hun identiteitsontwikkeling.

Relevantie van het onderwerp vanuit maatschappelijk en wetenschappelijk oogpunt.

Kennis over dit vraagstuk levert een bijdrage aan het maatschappelijke debat. Vanwege de mijns inziens te voorzichtige benadering van veel politieke partijen om een duidelijk standpunt in te nemen, leidt het debat tot een polarisatie tussen populistisch rechts en de meer linkse partijen, waarop met name wordt gestemd door Turkse en Marokkaanse kiezers. Meer informatie over de betekenis van het wel of niet dragen van een hoofddoek kan mogelijk bijdragen tot het inzichtelijker maken van de geschilpunten. Het betreft het aspect van sociale cohesie binnen de samenleving. Daarnaast heeft het betrekking op groepsprocessen van in en uitsluiting en ook op de identiteitsontwikkeling van individuen.

Het belang voor de studie Algemene Sociale Wetenschappen

Het interdisciplinaire karakter van het onderwerp komt als volgt naar voren. Veel theorieën hanteren een benadering van macroniveau naar microniveau. Bepaalde theorieën bespreken het concept van cultuur op een abstract niveau. Veel theorieën behandelen groepsprocessen met daarbij aspecten van discriminatie en vooroordelen. Identiteitsontwikkeling en persoonlijke motivatie zijn meer op microniveau. Het onderwerp heeft betrekking op het vraagstuk van sociale en maatschappelijke integratie. Multiculturalisme heeft afgedaan en heeft plaatsgemaakt voor Conformisme, aanpassen is het credo. *“Het gejuich over de meerwaarde van multiculturaliteit en diversiteit is grotendeels verstomd en strategieën die tot dusver zijn gehanteerd om integratie te bereiken zijn uit de mode geraakt (Duyvendak, Lexboer, 2001)”*. Er is sprake van een botsing tussen de dominante Nederlandse traditie en de Islamitische cultuur, beide groepen ervaren een culturele dreiging. Het lastige is dat cultuur een homogeniteit suggereert die er als regel niet is, cultuur is plaats en tijdgebonden (Hagendoorn, 2007). Volgens Hagendoorn is het beroepen op de eigen culturele identiteit eerder een strategie dan een principe. De moslima's die een hoofddoek omdoen kiezen daar bewust voor, hoewel het begrip keuze misleidend kan zijn. Volgens Hagendoorn gaat het bij cultuur steeds om positie en macht. Positie en macht vertalen zich in de opvatting van Fredrik Barth naar: *“het accepteren van een minderheidsstatus of het herwaarderen van de etnisch- culturele identiteit (Barth, 1969)*. Acceptatie van de minderheidsstatus betekent in principe een devaluatie van de minderheidscultuur, waar veel moslima's zich tegen verzetten. Moslima's in Frankrijk verzetten zich ook tegen de nadruk op assimilatie, zij willen worden erkend als zijnde zowel moslim en Frans (Killian, 2003). Het symbool van onderdrukking in de ogen van Nederlanders is het voertuig tot bevrijding voor moslima's (Lorasdagi, 2009).

Voorlopige verwachtingen

Na afloop van het onderzoek verwacht ik aan te kunnen geven dat het voor sommige moslima's mogelijk is om op een meer westerse manier uiting te geven aan hun eigen geloof. Opoffering van de hoofddoek kan daar een essentieel onderdeel van uitmaken. Tegelijkertijd verwacht ik ook dat er moslima's zijn die met de hoofddoek manieren ontwikkelen om in de westerse samenleving te integreren.

De onderzoeksvraag die ik mij vervolgens zal stellen is de volgende:

Op welke manier geven moslima's betekenis aan het dragen van een hoofddoek?

Deze zal ik beantwoorden aan de hand van de volgende deelvragen:

- Hoe ervaren moslima's het belang van uiting geven aan religie?
- Op welke leeftijd wordt besloten een hoofddoek wel of niet te gaan dragen en welke persoonlijke motieven spelen hierbij een rol?
- Dragen spanningen binnen de huidige Nederlandse samenleving bij tot het zoeken van bevestiging in de Islam en dus het dragen van een hoofddoek?
- Hoe wordt door moslima's gedacht over de seksepositie van de vrouw binnen de Islam en in de Nederlandse context?

Manier van onderzoek

Ten eerste zal er een literatuurstudie worden gedaan naar het onderwerp. Door middel van een diepte of groepsinterviews wil ik proberen erachter te komen hoe hoog de drempel is voor het opgeven van een hoofddoek. Dit onderzoek wil ik gaan uitvoeren op een middelbare school of scholen of de universiteit. Hiervoor kies ik omdat op scholen nog sprake is van 'een samenkomen'. Afhankelijk van het soort school komen meerdere onderwijsniveaus bij elkaar. Bovendien heeft de school een maatschappelijke functie in het bijdragen tot integratie van elke individu.

Opzet

De opzet van mijn onderzoek is een sociaal bewogen onderzoek. Ik wil proberen een bijdrage te leveren aan het debat door mij te richten op moslima's die wel of niet een hoofddoek dragen. De vrouw die ervoor kiest om een hoofddoek te dragen doet dit veelal met een bewuste keuze en niet per definitie onder drang of dwang van religie of mannelijke leider figuren in de sociale omgeving. Het beantwoorden van de vraag waarom vrouwen in Nederland kiezen voor een hoofddoek kan volgens mij niet gebeuren zonder de doelgroep die het betreft eerst zelf te onderzoeken. Dit wil ik doen door de intenties te achterhalen en die te plaatsen binnen de context van Islamitische meisjes in Nederland.

Hieronder staan twee bekende teksten uit de Koran die gaan over het dragen van een hoofddoek.

'En zeg tot de gelovige vrouwen dat zij haar blikken neerslaan en haar eerbaarheden wél bewaren en dat zij haar tooi niet tonen behalve wat daarvan zichtbaar is en laten zij haar

sluiers over haar boezem slaan en haar tooi niet tonen behalve aan haar echtgenoten of haar vaders of de vaders van haar echtgenoten of haar zoons of de zoons van haar echtgenoten of haar broeders of de zoons van haar broeders of de zoons van haar zusters of haar vrouwen of wat haar rechterhanden bezitten of de mannelijke of de mannelijke bedienden die vrij zijn van aandrift of de kinderen die niet opmerkzaam zijn op de blootheden der vrouwen en laten zij niet met haar voeten stampen zodat kenbaar wordt de tooi die zij verborgen houden. En wendt u allen in berouwvolle inkeer tot God O gij gelovigen opdat gij wel moogt varen.' Soera 24.

'O gij profeet! Zegt tot uw echtgenoten en uw dochters en de vrouwen der gelovigen dat zij iets van haar omslagdoeken over zicht laten hangen dat bevordert dat zij gekend worden zodat haar geen overlast wordt aangedaan. God is vergevend en barmhartig.' Soera 33.

Methode

Mijn onderzoek is exploratief van aard. Door middel van een vrije attitude interview onder vijftien moslima's, persoonlijk of in groepsverband, hoop ik voldoende informatie te verkrijgen. Deze interviews wil ik doen op middelbare scholen of de universiteit. De doelgroep is meisjes met de leeftijd tussen de 15 en 25 jaar. Dit is ook een belangrijke praktische reden aangezien op een middelbare school deze meisjes makkelijk bij elkaar te vinden zijn. Hopelijk mag ik deze interviews doen tijdens de les maatschappijleer. Van deze vrouwen verwacht ik dat zij emotioneel volwassen genoeg zijn om over de genoemde onderwerpen te praten. Het onderwerp ligt gevoelig en hier zal ik rekening mee moeten houden. Om de betrouwbaarheid te verhogen heb ik mijn mening over het interviewonderwerp helder gemaakt. Deze interviews wil ik audio- recorden en later transcriberen. Wat betreft de validiteit mogen de meisjes elke etnische achtergrond hebben. Wat betreft de representativiteit ontstaat een mogelijk probleem aangezien je met vijftien meisjes geen conclusies kan trekken over de grotere groep Islamitische meisjes. Toch zal dit aantal volgens mij wel voldoende zijn om de verschillende opvattingen en de intenties met betrekking tot het dragen van de hoofddoek in kaart te brengen.

Methodesectie

Werving en het verkrijgen van toegang tot het veld.

Aan het begin van het onderzoek stuurde ik brieven aan middelbare scholen in Utrecht waarna ik de scholen opbelde om nog eens mondeling te vragen of ik een onderzoek mocht uitvoeren onder vrouwelijke Islamitische scholieren naar hun mening over het dragen van een hoofddoek. Ik besloot de benadering van mijn doelgroep langs deze weg op te geven. De scholen waren niet bereid om mee te werken. Er was toestemming van ouders nodig en de scholieren werden in bescherming genomen. Om toch aan voldoende participanten te komen heb ik kleine flyers geprint en ben ik op de universiteit bij de uitgang van de bibliotheek blaadjes gaan uitdelen aan elk meisje met een hoofddoek die ik langs zag komen. Op het briefje dat ik uitdeelde stond: "Heb jij een mening over het wel of niet dragen van een hoofddoek, doe dan mee aan een interview". Op het blaadje stond dat een interview ongeveer drie kwartier zou duren en dat er een beloning was van vijf euro met vermelding van mijn e-mailadres. Uiteindelijk kreeg ik na een paar dagen een eerste reactie en een tweede en derde volgden snel. Vervolgens heb ik gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode om zo aan de volgende participanten te komen. Ik heb steeds gevraagd naar vriendinnen van en/of medestudenten om te voorkomen dat ik binnen dezelfde familiekring een onderzoek uit zou voeren. Contact maken via de sneeuwbal methode bleek goed te werken. Vooraf vroegen de moslima 's in hun e-mails aan mij wat er gevraagd zou worden. Aangezien deze vrouwen zelf het woord deden naar de volgende moslima 's vermoed ik dat deze mij genoeg vertrouwden om mee te werken. De meisjes die reageerden op mijn flyers waren Marokkaans en van de soennitische stroming. Ik wilde ook een aantal vrouwen in mijn onderzoek betrekken die geen hoofddoek droegen, ook deze heb ik verkregen via het sneeuwbal effect. Ik vond het tijdens het flyeren lastig en moeilijk om in te schatten of een meisje zonder hoofddoek Islamitisch was of niet en daarom heb ik mijzelf er niet toe kunnen zetten diegenen die ik zag zonder hoofddoek met een potentieel 'Islamitisch' uiterlijk ook een briefje mee te geven.

Presentatie in het veld en rollen.

Vooraf aan de interviews stelde ik mij voor en vertelde ik wie ik was en om welke reden ik het onderzoek uitvoerde. Tijdens de interviews heb ik geprobeerd om het interview open te houden, aangezien het ging om leeftijdsgenoten heb ik gekozen voor een informele aanpak en de moslima 's aangesproken met jij of je. Ik had alledaagse kleding aan, een spijkerbroek en een shirt met lange mouwen zonder opschrift. Vaak had ik het idee dat er sprake was van een persoonlijk gesprek zonder

dat de geïnterviewde het idee had dat ik de onderzoeker was en al haar uitspraken analyseerde. Ik heb geprobeerd een vertrouwde informele sfeer te creëren waarbinnen het mogelijk was te zeggen wat de respondent wilde op dat moment. Ik heb aangegeven dat het vrij stond niet te antwoorden op een vraag en dat het mogelijk was het interview te allen tijde te beëindigen. Te allen tijde heb ik het gevoel gehad dat ik het interview onder controle had, geïnterviewden zijn niet weggelopen of boos geworden op mij.

Inschatting van het vertrouwen dat ik heb gekregen en de openheid van de participanten.

De respondenten waren heel open en hebben vrij persoonlijke dingen verteld. Ik denk dat ik het volledige vertrouwen heb gekregen van al de geïnterviewden, ik heb bijvoorbeeld niet gemerkt dat respondenten bewust vragen hebben ontweken of bewust antwoorden hebben geforceerd in een bepaalde richting.

Dataverzameling.

De interviews die ik heb gehouden zijn op vier na verkregen op het universiteitsterrein van de universiteit Utrecht. De vier interviews waar ik het over heb zijn verkregen op een middelbare school of op treinstations binnen de provincie Utrecht. De gesprekken heb ik opgenomen met een audiorecorder. Steeds heb ik vooraf gevraagd of de respondenten het goed vonden dat ik alles zou opnemen, in geen enkel geval was hier bezwaar tegen. De plaatsen waar ik de interviews hield waren meestal vrij rumoerig met veel achtergrondlawaai. Deze locaties waren kantines, koffietenten of openbare studieruimten. Dit zorgde in mijn opzicht voor het informele en persoonlijke karakter van het interview. De interviews duren tussen de drie kwartier en de anderhalf uur.

Opslag en analytische procedures.

De audiobestanden op de recorder heb ik met het bijgeleverde softwareprogramma Digital Wave Player op de computer ingeladen. Vervolgens heb ik de bestanden omgezet naar bestanden die afgespeeld konden worden in Windows Media Player. De interviews heb ik vervolgens getranscribeerd. Vervolgens heb ik de interviews ingeladen in het programma Maxqda. Aangezien de interviews waren beantwoord volgens de structuur van de vragenlijst heb ik bij de analyse van de eerste twee interviews ervoor gekozen te werken volgens de methode van het 'vrije coderen'. Elk stukje tekst kreeg zijn eigen code toegewezen. Vervolgens ben ik bij de overige interviews codes gaan samenvoegen volgens het 'selectieve coderen'. Ik ben stukken tekst gaan scannen op het criterium of zij wel of niet goed bij een bestaande code zouden passen.

Vervolgens ben ik codes gaan samenvoegen en gaan verwijderen als bleek dat zij weinig relevantie hadden. Daarnaast heb ik een tweede codeboom gemaakt per topic, verdeeld naar topicvragen. Elk antwoord heb ik zo toegewezen aan een topicvraag. Uiteindelijk verkreeg ik twee codebomen, die het analyseren aanzienlijk makkelijker maakten. Deze heb ik als bijlagen toegevoegd. Vervolgens ben ik de informatie gaan ordenen in vier thema's. "Nederland(ers) en Islam: Beeldvorming, politiek en media", "De Islam en de hoofddoek", "Waarom kiest een moslima ervoor een hoofddoek te dragen?" en "De verhouding tussen man en vrouw". De uitkomsten en analyse van de gegevens zal ik in het volgende hoofdstuk bespreken.

Resultaten en Analyse

Nederland(ers) en Islam.

In deze paragraaf geef ik een antwoord op de deelvraag: “Dragen spanningen binnen de huidige Nederlandse samenleving bij tot het zoeken van bevestiging in de Islam en dus het dragen van een hoofddoek?” Dit doe ik aan de hand van de eerste vraag: “Hoe vind je dat er in Nederland met moslims om wordt gegaan? Onder die vraag heb ik een aantal subvragen gesteld, te weten: hoe de respondenten denken dat er in Nederland tegen moslims wordt aangekeken en welk gevoel de respondenten krijgen als zij Nederlanders over moslims horen praten en of zij dan ook het gevoel hebben dat dit over hen gaat. Ook heb ik hen gevraagd naar wat zij vinden van de berichten in de media. Als tweede vraag heb ik gesteld: “Hoe vind je dat in de Nederlandse politiek met moslims wordt omgegaan?”. Daarbij vind ik één subvraag relevant: wat de respondenten vinden van Geert Wilders en zijn PVV. Uit het literatuuronderzoek was naar voren gekomen dat de houding van Nederlanders al langere tijd beduidend minder positief was ten opzichte van etnische minderheden dan algemeen werd aangenomen. *“Een groep lijkt daarop een uitzondering te vormen: gegevens van het SCP en het NIPO laten zien dat de reacties op sommige uitspraken betreffende moslims negatiever zijn geworden”* (Jaspers, van Londen en Lubbers, 2009). Afshar stelt in haar artikel *Can I see your hair?* dat het huidige klimaat van Islamofobie extra zwaar valt voor moslima’s die zich bedekken, met bijkomende problemen in termen van politiek, hun levenservaringen en hun levenskansen.

Hoe wordt in Nederland met moslima’s omgegaan?

Zeven van de tien Jonge Moslima’s geven aan dat in Nederland veel onwetendheid en angst over de Islam bestaat. Zij vinden het ook moeilijk dat hun besluit niet wordt gezien als een eigen keuze. Een moslima met een hoofddoek wordt gezien als een onderdrukte vrouw. Zo zegt een respondent:

“Je draagt een hoofddoek dus die vrouw wordt onderdrukt, waarom? En waarom niet dat gothik meisje, waarom is dit niet mijn eigen keuze. Proberen zij mij te beschermen? Ik heb daar niet eens om gevraagd. Ze proberen mij in een hoek te stoppen, terwijl ik daar niet eens om heb gevraagd. En ik heb nog geen hoofddoek gedragen, maar ik ben bang dat ik daar later wel last van krijg. Ik word straks aangekeken. Ik probeer iets te delen van kijk ik ben moslimmeisje en aan de andere kant denk ik, straks word ik aangevallen en ben ik de boeman, terwijl ik niks heb gedaan. Ik heb alleen maar de keuze gemaakt om een hoofddoek te dragen.(Respondent 6)

Voel jij je aangesproken door negatieve uitspraken over moslims?

Zeven van de tien respondenten geven aan dat zij een vermoeid, geïrriteerd of verdrietig gevoel hebben wanneer zij Nederlanders over moslims horen praten. Deze emotionele reacties geven tegelijkertijd aan dat zij zich aangesproken voelen.

“Nou dat gebeurt best wel eens, op school of op mijn werk, mijn stage en dan krijg ik daar wel een verdrietig gevoel over. En dan denk ik jammer dat zij door slechte ervaringen zo denken over moslims. Dan zeggen ze vaak wel tegen mij van maar jij bent wel anders en dan denk ik hoezo anders ik ben ook moslim en er zijn ook andere moslims. Dus het geeft wel aan ja... en soms ben ik zo moe dat ik geen zin heb die dialoog weer te starten en dan denk ik bij mezelf ja jammer joh. Ik ben wie ik ben en ik hoef niks te bewijzen. En vroeger deed ik dat heel erg, dat ik echt met van die mensen heb gesproken en dat kost dan zoveel energie dat ik denk bij mezelf van ja dat doe ik niet meer. Maar er zijn ook wel positieve ervaringen, maar negatieve ervaringen blijven altijd wat langer hangen. (Respondent 4)”

Beeldvorming in de media.

Volgens vijf van de respondenten versterken de media het toch al negatieve beeld dat heerst in de samenleving over de Marokkaanse gemeenschap of over de Islam en haar volgelingen. De jonge vrouwen lieten ook merken dat zij bang zijn voor de reacties van de autochtone bevolking na gepubliceerde mediaberichten. Aan de hand van de vraag “Welk gevoel krijg je, wanneer je in de krant leest of op het nieuws hoort over moslims”, kreeg ik vaak negatieve reacties te horen, zoals:

“Ik heb een jaar lang geen krant gelezen alleen maar hierom en een jaar geen nieuws gevolgd alleen maar hierom, want telkens als ik dat doe dan zie ik Marokkanen doen dit en Marokkanen doen dat. En dan ergens onderin staat bijvoorbeeld dat het niet duidelijk is wie het waren, maar ik de kop staat Marokkanen zijn... En op een gegeven moment zit iemand naast mij en het zelfde artikel te lezen en die kijkt dan naar mij en dan vraag ik mij af wat denkt hij eigenlijk over mij. Dus die angst is er wel, natuurlijk is die angst aanwezig. (Respondent 6)”

“Ja, dan hou ik soms wel echt mijn hart vast, als je dan leest dat er een aanslag is geweest of laatst met die trein dat er geen treinverkeer was naar den Bosch omdat er een verwarde man is opgepakt en dan denk ik van oh jee het zal toch geen moslim zijn. (Respondent 4)”

Een respondent naar haar mening over de media:

Ja, dat wordt een beetje het zelfde verhaal als net, dan worden er zoveel dingen geroepen die eigenlijk gebaseerd zijn op niet de Islam, maar op wat zij zien en dat vind ik wel heel erg jammer. Wat mij vooral opvalt is dat mensen de Islam, of ze hebben het over terroristen en dan komt er een programma

rondom tien en dan zeggen ze we zitten hier met Marokkaanse jongeren en we willen met hen in dialoog. En dan nodigen ze de meest lompe mensen uit die maar kunnen vinden en dan komt er weer een of ander viswijf die EN JA MAAR DIT en DAT. En dan denk ik ja maar ze slaan net de hele tijd de plank mis. Van je wil je het met Marokkaanse jongeren hebben over Marokkaanse jongeren dan moet je wel de juiste mensen uitnodigen en wil je het hebben over moslims dan moet je ook de juiste moslim erbij halen en niet een verwesterde moslim die de normen en waarden van de westerse samenleving heeft overgenomen en zelf heel weinig weet over de Islam. En dan geef je alsnog het verkeerde voorbeeld als je een vrouw hebt zonder hoofddoek met een bak make-up met ge-epileerde wenkbrauwen, strakke broek, bloot met een lage decolleté het gaat hebben over de Islam. Dan begrijp ik heel goed waarom Nederlanders in verwarring komen over de Islam. Zij in die broek met blote kleding is toch ook een moslim net als zij met die hoofddoek en die lange jurk. Maar dat klopt niet en daarom krijg je ook heel veel verkeerde beelden en verkeerde opvattingen zeker onder de Nederlanders in de samenleving. (Respondent 3)

Politiek.

Alhoewel alle respondenten aangaven zich weinig te verdiepen in politiek, hadden zij vrijwel allemaal een mening over de PVV en Geert Wilders. Hier heb ik naar gevraagd: "Wat vind je van Geert Wilders en zijn PVV?" Een enkeling vindt dat hij op bepaalde punten gelijk heeft in het benoemen van een concreet probleem. Hij maakt echter van te veel problemen een probleem van de Islam, in plaats van met de groep personen die het veroorzaakt.

"Ik vind niet dat hij echt een basis heeft, want volgens hem heeft de Islam overal mee te maken en het moet niet op de Islam worden betrokken, maar op de mensen die de slechte dingen doen. Hij zegt niets over de moslims en Marokkanen die goede dingen doen, het is nee de Islam, de Islam, de Islam. Dan maak je er zelf ook een zootje van. Want Nederlanders die niks te maken hebben met de Islam en ergens in een dorpje wonen, die denken van de Islam dat is raar of dat is gevaarlijk. (Respondent 9)"

De doelstelling van de PVV om de hoofddoek te verbieden in openbare ruimtes en het voorstel om belasting te heffen op de hoofddoek leidde tot de volgende juist tegengestelde reacties:

"Nou ja, ik ben vooral nieuwsgierig naar wat hij allemaal van plan is te gaan doen. Maar wat voor gevoel, soms ook wel een beetje angstig. Omdat hij een hoofddoekjesverbod wil invoeren, dat is echt niet iets waar ik achter sta. Moet ik dan straks zonder hoofddoekje naar school toe komen? Ja, we wachten het wel allemaal af, we weten het nog niet. (Respondent 7)"

"Maar als je er op wordt aangevallen dan ga jij je er juist aan vasthouden. Maar wat Wilders nu doet dat werkt een beetje averechts. (Respondent 9)"

“Wat ik denk is dat Nederland heeft wel een belangrijke invloed op Marokkaanse vrouwen en op hun ‘mind’, maar als zij geconfronteerd worden met Geert Wilders en met de opmerkingen dat een hoofddoek verboden moet worden dan zullen zij er meer over gaan studeren. Terwijl als zij vrij gelaten worden dan hebben zij hier geen behoefte aan en dan dragen ze een hoofddoek of ze kiezen ervoor om hem af te laten. En ook die vrouwen denken van al word hij verboden, ik ga hem toch dragen uit koppigheid.(Respondent 9)”

Conclusie:

Volgens de respondenten is er in Nederland veel onwetendheid over de Islam en bestaat er veel onterechte angst. Een moslima die een hoofddoek draagt wordt gezien als een onderdrukte vrouw. Wanneer zij Nederlanders horen praten over moslims leidt dat tot negatieve gevoelens. Zij voelen zich wel degelijk aangesproken door wat Nederlanders over moslims zeggen. Een kanttekening hierbij is dat ik in een onstuimige periode en in de context van Geert Wilders hier naar heb gevraagd. Desalniettemin versterkt de media de toch al negatieve gevoelens onder de autochtone bevolking, de media bouwt de verhalen op de verkeerde moslims en Marokkanen. Wat betreft de politieke situatie met Geert Wilders, hij gaat respectloos om met de Islam. Een enkeling vindt dat hij op bepaalde punten gelijk heeft in het benoemen van een concreet probleem. Hij maakt echter van te veel problemen een probleem van de Islam, in plaats van met de groep personen die het veroorzaakt. Mogelijk dragen deze spanningen bij tot het (her)vinden van de eigen identiteit.

De Islam en de hoofddoek

In deze paragraaf geef ik een antwoord op de deelvraag hoe moslima 's het belang ervaren van uiting geven aan hun religie. Dit doe ik te door eerst te kijken hoe belangrijk de respondenten de Islam vinden. Door te kijken naar de verschillen tussen de geïnterviewden en hun ouders valt te zien welke aspecten van de Islam voor de jongere generatie belangrijk zijn. Ook is het interessant te kijken naar de vraag hoe een meer westerse manier van kleden wordt beoordeeld.

De betekenis van de Islam voor Moslima 's.

Alle tien de respondenten stellen dat de Islam veel voor hen betekent, zij zien het als een rode draad in hun bestaan. Het stelt leefregels en ze weten hierdoor waar zij aan toe zijn.

“Ehm, het betekent heel veel voor me. Het middelpunt van mijn leven is mijn geloof eigenlijk. Ik handel ook bewust vanuit mijn geloof, alles wat ik doe. Ik probeer echt bewust vanuit mijn geloof in te passen in de praktijk, dus goed zijn voor mensen, behulpzaam zijn en voor mensen klaar staan. Ik verricht ook het gebed vijf keer per dag. Dan ga ik regelmatig naar de moskee. Ja het geeft mij een gevoel van veiligheid. Het geeft mij het gevoel dat iemand naar mij luistert en dat betekent gewoon heel veel voor mij. (Respondent 4)”

De rol van de Koran.

De rol die de Koran speelt in de levens van de respondenten is naar eigen zeggen heel belangrijk, maar zij waren vaak niet in staat de koran te begrijpen ook al konden sommigen de teksten wel lezen. Het oude Arabisch in de Koran maakte het lezen en het begrip ervan erg moeilijk. Zes van de tien respondenten hebben wel Koranlessen gevolgd waarin teksten en andere aspecten van de Islam worden besproken.

“Onlangs heb ik een Koranstudie gevolgd en ik kan van mezelf zeggen ik heb nooit Arabisch geleerd, dus ik kan zelf niet de Koran lezen. Ja mijn vader heeft me wel wat Soera's geleerd, maar ja het is dan meer dat je het nazegt. Ik heb toen een vertaling gekocht, een Nederlandse vertaling van de Koran maar ik moet je eerlijk zeggen dat ik er niet veel van snapte. Dus toen ben ik naar een koranstudie gaan volgen en ik ben daar echt heel blij om, want er wordt heel goed uitgelegd dat sommige verzen die nu worden aangehaald in media dat die heel specifiek in een bepaalde context moeten worden gelezen. Dat je de geschiedenis weet en weet in wat voor tijd ze leefden en of het toen oorlog was en toen viel bij mij ook het kwartje. Er staan voorschriften in voor mij die ik gewoon naleef en die ik heel belangrijk vind, ja het is gewoon een heel belangrijk boek voor me. (Respondent 4)”

De vrouwen kunnen geen van allen specifiek de plaats aanduiden in de Koran waarop wordt gebaseerd dat de vrouw een hoofddoek moet dragen. Hier bleef het altijd bij vage aanduidingen. Toch zien met uitzondering van één alle respondenten de hoofddoek als een waarlijk Islamitische verplichting. Deze ene moslima heeft haar hoofddoek na zes jaar afgedaan. De Koran is voor deze vrouwen een boek waarin regels staan over hoe men moet leven.

Verschilt de omgang met het geloof met die van de ouders?

Negen van de tien jonge vrouwen denken anders om te gaan met het geloof dan hun ouders. Vijf respondenten denken ten eerste dat dit verschil te maken heeft met het feit dat hun ouders in Marokko zijn opgegroeid en zij zelf in Nederland en ten tweede dat zij door Nederland zijn beïnvloed. Zes vrouwen vertellen hoe zij bewuster omgaan met hun religie dan hun ouders, deze jonge vrouwen stellen dat voor hun ouders de Marokkaanse cultuur een veel grotere rol speelde in de zin van gehoorzaamheid aan de tradities. Deze vrouwen stellen meer vragen en willen weten van waarom iets is bepaald.

“Dat niet, maar ik heb wel altijd willen weten waarom ik dingen moest doen, waarom en ik hoorde dat mijn ouders de dingen gewoon deden omdat het zo hoorde, maar niet vanuit de Koran. En als iemand mij dan vraagt van waarom, dan kan ik mij verdiepen en daar een antwoord op uitleggen. Door boeken en moskees bezoeken en dat soort zaken. (Respondent 7)”

Verschilt de keuze voor de hoofddoek met die van de moeders?

Acht van de tien respondenten benoemen hoe het gebruikelijk was voor de generatie van hun ouders dat de vrouw een hoofddoek ging dragen, terwijl de jonge vrouwen hier in Nederland naar eigen zeggen daar een bewuste religieuze keuze in maken.

“En ik denk dat vroeger zeg maar... als ik het mijn moeder vraag van waarom heb jij een hoofddoek gedragen...vroeger was het echt zo van ja als meisje zijnde draag je gewoon een hoofddoek. Dat was vooral zo van mijn ouders komen van het platteland en daar was het helemaal zo van daar was het heel normaal dat een meisje vanaf het moment dat zij menstrueerde een hoofddoek droeg. Daar dacht je niet bij na, dat deed je gewoon. En nu word er heel bewust ervoor gekozen om een hoofddoek te gaan dragen. Het word je niet opgelegd, die mensen verdiepen zich in het geloof en die maken een keuze.(Respondent 4)”

“Nee, kijk dat mijn zussen al wat ouder zijn is omdat mijn moeder die was al een aantal jaren hier en is zich toen pas gaan verdiepen in het geloof en mijn moeder droeg hem in het begin ook, maar het had geen religieuze betekenis.”(Respondent 8)

Van twee jonge vrouwen is gebleken dat hun moeders de hoofddoek pas op een latere leeftijd zijn gaan dragen dan hun dochters.

“Nee, ik weet wel dat mijn moeder hem pas later is gaan dragen dan ik. Ik geloof pas na haar achttiende. Maar dat is toen haar eigen keuze geweest, zij heeft daarin haar eigen keuze moeten maken.(Respondent 7)

“En mijn moeder was ook laat, die droeg zelf haar hoofddoek toen ze in de twintig was.(Respondent 6)”

Ervaren afwijzing onder moslima 's door andere moslims.

De vraag “voel jij je wel eens afgewezen door andere moslims?”, is door zes moslima's bevestigend beantwoordt. Het gaat dan in alle gevallen over afwijzing van de manier waarop degene zich kleedt. De afwijzing gebeurt door gelovigen die een strengere opvatting van de Islam nastreven.

“Jawel zeker, voordat ik mijn hoofddoek droeg werd ik gewoon echt genegeerd. Ik zei dan Salam Aleikum, ik begroette hun dan en ik werd gewoon genegeerd. Maar toen ik een hoofddoek was gaan dragen was dat gelukkig voor een groot deel over maar dan blijft de kleding nog steeds een big issue en als je dan die jonge vrouwen tegenkomt die helemaal khimar dragen dat zijn gewaden zo helemaal lang. Dan voel jij je ook nog wel eens genegeerd. Van nou, op de een of andere manier heb ik altijd het gevoel dat zij zich beter voelen en dat stralen ze ook wel een beetje uit door van die afkeurende blikken te geven. (Respondent 3)”

“Ja, ik voel me weleens afgekeurd door... misschien is dat wel een persoonlijke...omdat ik dan denk dat ik nog geen hoofddoek op heb maar er wel een wil dragen...omdat ik me minder voel weet je wel. Toch en dan zie je van die vrouwen kijken van jij hebt geen hoofddoek dus je bent eigenlijk niet van de Islam nee. Je bestaat niet eens. Maar ik denk, dat zeggen wij niet tegen elkaar. Dat komt uit respect want je mag niet zomaar iemand beledigen of iemand zomaar kleineren. (Respondent 6)”

Verandert de kledingstijl?

Uit de interviews is gebleken dat de manier van bedekken ook een belangrijke rol speelt. Alle jonge vrouwen met hoofddoek en ook die vrouwen die geen hoofddoek dragen vertellen dat er zich een proces afspeelt van steeds meer bedekken. De kleding gaat van bloot naar steeds meer bedekt. Hun opvatting over de kledingvoorschriften is niet alleen beperkt tot de hoofddoek die het haar bedekt.

Zo wordt het kledingvoorschrift gezien als een compleet pakketje, het bedekken van haar en nek met de hoofddoek en de borsten en billen door het dragen van wijde kleding. Alleen het gezicht, de handen en de voeten mogen zichtbaar zijn.

“Nou ik weet dat de kleding die ik draag dat het niet helemaal klopt met de voorschriften. Nou ik draag mijn hoofddoek iets langer dan twee jaar en ik heb hiervoor een beetje gedragen wat ik maar wilde. Ik had hiervoor bijvoorbeeld wel altijd een lange broek aan of een legging bijvoorbeeld maar gewoon t-shirtjes en dat soort dingen. Dus de overstap van dat soort kleding naar de voorschriften was best wel groot of is eigenlijk best wel groot en ik wil het liever gewoon langzaam aan doen. In het begin geen blote armen meer en geen blote benen maar lang en wijde kleren en sindsdien wil ik het opbouwen tot ik echt wel voldoe aan de kledingsvoorschriften. (Respondent 3)”

De grens van wat bedekt moet worden en wat niet is heel helder want alle tien de jonge vrouwen zeggen dat het dragen van een burqa niet door de Islam verplicht word gesteld.

Conclusie:

Moslimes vinden het belangrijk om uiting te geven aan hun religie. Zij kiezen er allemaal voor een hoofddoek te dragen. Zelfs twee van de drie die dat nu nog niet doen willen zich op een later tijdstip in hun leven meer overgeven aan de Islam en deze in alle gebruiken en voorschriften volgen. De Islam betekent voor hen erg veel en de Koran en de voorschriften dienen te worden nageleefd. Het voorschrift de hoofddoek te dragen zien zij als een Islamitische verplichting. Zij maken naar eigen zeggen bewustere keuzes in hun religieuze leven en daar valt de keuze voor de hoofddoek ook onder. Ook is dit af te zien aan de manier waarop zij afwijzing ervaren door andere strengere gelovige vrouwen. Mogelijk stimuleert hen dit in de keuze zich meer van de westerse kledingwijze te distantiëren. De kledingvoorschriften gebieden een moslima het haar en de nek te bedekken met een hoofddoek en de borsten en billen te verhullen door wijd zittende kleding. Hier proberen zij naar te streven, een meer bedekte kledingstijl betekent dat een gelovige beter op weg is een goede moslima te worden.

Waarom kiest een moslima ervoor een hoofddoek te dragen?

In deze paragraaf geef ik een antwoord op de deelvraag: “Op welke leeftijd wordt besloten een hoofddoek wel of niet te gaan dragen en welke persoonlijke motieven spelen hierbij een rol?” Eerst zal ik een klein overzicht geven van de leeftijden waarop de respondenten besloten een hoofddoek te gaan dragen. Vervolgens geef ik aan hoe deze keuze tot stand kwam. Daarna laat ik zien welke rol familie en vrienden spelen bij het maken van de keuze. Vervolgens heb ik de vrouwen ook gevraagd welke rol de Marokkaanse cultuur speelt bij de keuze voor het dragen van een hoofddoek.

11	10	14	9	15	Geen	Geen	Geen	19	16 Geen
-----------	-----------	-----------	----------	-----------	-------------	-------------	-------------	-----------	--------------------------

Tabel 1. De leeftijd waarop de hoofddoek voor het eerst wordt gedragen.

De zeven geïnterviewden die een hoofddoek dragen zijn dit op totaal verschillende leeftijden gaan doen. Het blijkt ook bij deze jonge vrouwen niets te maken te hebben met de eerste menstruatie. Van de drie jonge vrouwen die nog geen hoofddoek dragen wil één het wel heel graag, maar ze wacht totdat ze ergens is aangenomen om haar kansen op de arbeidsmarkt te vergroten. De andere twee moslima 's denken misschien een hoofddoek te gaan dragen als zij getrouwd zijn, uit liefde voor hun man, indien hij daar om zou vragen. Een van de respondenten geeft aan dat zij na zes jaar ermee gestopt is een hoofddoek te dragen. Van al de geïnterviewden draagt de moeder ook een hoofddoek.

Het keuzeprocess.

Eerder is al te zien geweest dat de hoofddoek door al de respondenten als een waarlijk Islamitische verplichting wordt gezien. Het lijkt vanzelfsprekend dat de jonge vrouwen ervoor kiezen op den duur de hoofddoek gaan dragen. Zij zien in hun omgeving dat hun moeder, tantes en nichten en vriendinnen een hoofddoek dragen. Vijf respondenten benoemen dit zelf ook als oorzaak waarom zij zelf een hoofddoek zijn gaan dragen. Het gevoel van 'behoren tot' is erg belangrijk. Bovendien benoemen de jonge vrouwen de complimenten die zij uit eigen omgeving ervaren na het opdoen van de hoofddoek.

*“Het makkelijke maakt dat mijn hele omgeving de hoofddoek al droeg. Je hoort toch heel snel ergens bij zoals ik net al zei dan word je toch al herkend en erkend als moslim zijnde en zeker omdat ik me er toch al goed bij voelde geeft het me een extra goed gevoel dat je er complimenten over krijgt.
(Respondent 3)”*

De rol van de ouders.

Vijf van de zeven jonge vrouwen die een hoofddoek dragen hebben aangegeven dat de ouders wel de wens hebben dat zij een hoofddoek dragen, maar dat zij vrij zijn gelaten in het maken van deze keuze. Twee van de respondenten geven aan dat hun ouders hen zelfs hebben ontmoedigd op 'jonge' leeftijd al een hoofddoek te gaan dragen. De keuze moet vaststaan en de hoofddoek dient niet ertoe om mee te experimenteren.

“In het begin heeft mijn moeder mij ontmoedigd. Ze vond dat ik nogal jong was en ze was bang dat ik hem zou dragen en weer zou afdoen omdat ik nog jong was en dan zou ik het niet zeker weten. En ook al mijn tantes, de zussen van mijn moeder. Ja, je bent nog jong en je krijgt nog vaak genoeg de kans om hem op te doen en dergelijke. In tegenstelling tot wat de meeste mensen denken ben ik ontmoedigd. En mijn vader, toen de eerste keer dat hij mij zag herkende hij mij niet. Maar later zijn ze het gewend en vinden ze het juist wel leuk, nu ik wat ouder ben en zien dat ik nog steeds, ja vanaf het begin af als het ware. Ze zijn eigenlijk wel trots. Ze waren bang dat ik ermee zou gaan spelen en ze vonden het niet iets om mee te spelen. (Respondent 2)”

Tegelijkertijd word door alle jonge vrouwen, zelfs wanneer zij nog geen hoofddoek dragen, benadrukt dat het gaat om een hele bewuste zelfgemaakte keuze.

“Ik draag hem al vanaf dat ik elf jaar ben en het was dus ook mijn eigen keus. Want mijn moeder mijn tante en mijn zus die droegen allemaal een hoofddoek en ik vond dat er dus gewoon bijhoren. Ik heb hem dus ook altijd opgehouden en ik heb er ook nooit spijt van gehad. En nu heb ik zoiets van het hoort gewoon bij mij, ik denk er ook niet meer aan dat het een verplichting is. Ja, zo hoort het gewoon, na negen jaar ... (Respondent 8)”

“Het is wel mijn eigen keuze geweest, altijd, ja. Ik heb er later ook nooit aan getwijfeld. Mijn ouders hadden in het begin echt nog zoiets van nou dat hoeft nog helemaal niet. Op die leeftijd op zo'n jonge leeftijd. Dan was ik toen tien of zo, maar ja ik wilde het zelf. (Respondent 1)”

Eén respondent geeft aan dat haar ouders en broer haar onder druk zetten om een hoofddoek te gaan dragen. Opvallend is dat de respondent het eens is met het oordeel dat haar familie over haar heeft.

“Ja die hebben dat het liefst natuurlijk wel, vooral mijn oudere broer die is echt zo'n jurk en een langere baard en die zegt vooral, wanneer ga je een hoofddoek dragen, wanneer ga je een hoofddoek dragen.

Ja, ze zijn van mening dat ik slecht, een slechte moslima ben. Maar dat ben ik ook daar ben ik eerlijk in dus ja. (Respondent 5)

De invloed van Marokkaanse cultuur.

De hoofddoek is een religieus symbool, maar de cultuur speelt ook een rol bij het scheppen van verwachtingen. Vijf jonge vrouwen benoemen hoe de gedachte, dat een meisje zonder hoofddoek een slecht meisje is en een meisje met een hoofddoek een goede, zeer gebruikelijk was en nog steeds is binnen de Marokkaanse cultuur. Om negatieve praatjes over hun dochter te voorkomen moeten vrouwen een hoofddoek dragen.

“Ja, dat is een goede vraag. Ik denk dat het wel een rol speelt, ik moet heel eerlijk zeggen dat de Marokkaanse cultuur, ze praten heel veel over elkaar. Ze trekken ook heel snel conclusies over elkaar. Het is ook zo dat wanneer een meisje een hoofddoek draagt, dan komt zij serieuzer over en als je natuurlijk die hoofddoek gaat dragen om de praatjes te voorkomen is dat natuurlijk een onzinreden. Moeders die hun dochter vertellen dat ze een hoofddoek moeten dragen, dat is niet altijd vanuit een religieus oogpunt. Zo van goh, dan gaan andere mensen niet over mijn dochter praten, dat kan best wel een rol spelen. Ja, het klinkt misschien wel gek, maar het is wel zo. (Respondent 8)”

“Ja, als je ook kijkt naar de Berbers. De cultuur zegt meer dan het geloof, vind ik. Juist als je in de Marokkaanse cultuur ziet dan praten ze heel veel over dat een meisje een hoofddoek moet dragen, terwijl juist in de Koran staat dat de vrouw moet kiezen en je haar niet mag dwingen. In de cultuur zijn meer regeltjes dan in de Koran.

En dat is typerend aan de Marokkaanse cultuur vind jij?

Ja, dat vind ik wel. De cultuur speelt een belangrijker rol dan het geloof. Zo van oh, wat zullen de mensen ervan zeggen en de buurman aan de overkant ervan vinden. Dus er word heel veel rekening gehouden met mensen om je heen. (Respondent 9)”

Conclusie:

De hoofddoek wordt in mijn doelgroep tussen het tiende en twintigste levensjaar omgedaan. De belangrijkste reden tot het dragen is dat de moeder en andere vrouwen uit de sociale omgeving dat doen. Alle ouders hebben de wens dat hun dochter een hoofddoek gaat dragen. Deze moet echter pas worden gedragen als de jonge vrouw er zeker van is dat het een keuze voor het leven is. Met de hoofddoek moet namelijk niet worden geëxperimenteerd. De Marokkaanse cultuur legt de hoofddoek als een verwachting bij de vrouw, een meisje zonder hoofddoek is een slecht meisje en

een meisje met hoofddoek een goed meisje waarover niet negatief zal worden gesproken door haar sociale omgeving.

De verhouding tussen man en vrouw

In deze paragraaf geef ik een antwoord op de vraag: "Hoe wordt door moslima's gedacht over de seksepositie van de vrouw binnen de Islam in de Nederlandse context?" Door de vraag te stellen: "Hoe zie jij de verhouding tussen mannen en vrouwen", verkreeg ik inzicht in de opvattingen van de jonge Marokkaanse Soennitische vrouwen. We hebben gesproken over gelijkheid, takenverdeling in werk en zorg. Ik heb ook gevraagd naar het verschil tussen opvattingen uit de Islam en de Marokkaanse cultuur.

Denken aan gelijkheid.

Wat als eerste opvalt is dat wanneer je vraagt naar gelijkheid, alle tien de respondenten benoemen hoe de Islam egalitair is en de Marokkaanse cultuur juist niet. De Islam is gericht op overleggen tussen man en vrouw, maar in de Marokkaanse cultuur is het de man die de baas is en het laatste woord heeft. Deze respondent zegt dat de Islam de opvatting steunt, maar ze bedoelt dat dit zo aan haar is uitgelegd.

"Om eerlijk te zeggen wat ik vooral heb meegekregen maar dat vind ik heel erg cultureel bepaald dat mannen hoger staan dan vrouwen en Islamitisch gezien is dat ook zo want de man is het hoofd van het gezin en is de kostwinner en heeft het laatste woord zo wil ik het niet noemen, maar hij heeft de doorslag en hakt de knoop door. Maar dat betekent niet dat de vrouw alleen maar plichten heeft en geen rechten. De vrouw heeft zeker wel rechten en staat zeker wel gelijk aan de man en heeft zowel rechten als plichten. En wat heel vaak wordt gezegd van een vrouw mag niet werken, maar dat is niet zo. De vrouw mag wel werken alleen heeft zij net iets meer voorwaarden als een man naast het kost winnen dat zij haar kinderen onderhoud en dat zij het huishouden doet. En een vrouw heeft als zij gaat werken de voorwaarden dat zij in een omgeving zit waar geen mannen zijn bijvoorbeeld of dat het contact met mannen minimaal is en echt zakelijk is en de verzorging van haar kinderen en man mag er niet onder lijden. Dus het kan wel, je hebt alleen iets meer voorwaarden. Dus er is wel gelijkheid, maar net iets anders.(Respondent 3)"

Later legt zij uit dat het te maken heeft met een opvatting van de oudere generatie en dat zij verwacht dat dit denkbeeld niet lang meer zal bestaan door andere denkbeelden over de Islam van de jongere generatie.

"Ehm, ja zeker de jongens van mijn leeftijd ook en zeker de generatie die na mij komt nog een beetje. Maar ik denk wel dat dit komt doordat de generatie van mijn ouders een hele andere kijk heeft op en

met hele andere normen en waarden zijn opgevoed waarbij de jongens nog steeds beter is of hoger staat dan het meisje, waardoor je die verschillen toch heel erg krijgt. Dus ik denk dat er daar nog wel veel verschil zit, maar dat het toch wel heel gauw gaat stoppen omdat je mijn generatie krijgt die een hele ander kijk heeft op de Islam en daarom hun kinderen ook heel anders zullen behandelen en opvoeden.(Respondent 3)”

“Nou ik heb bijna grijze haren van het studeren, en als ik straks klaar ben dan ga ik echt wel werken hoor, ik ga niet thuiszitten. En inderdaad in de Islam staat ook werk is aanbidding. Er staat dat het beter is om te werken, je gaat niet aan verkeerde dingen denken en je blijft gewoon op het rechte pad. En mannen hebben wel zo iets van vrouwen krijgen kinderen en ik ga werken. Weet je wel, van dat machogedrag. Straks ga ik werken, krijg ik kinderen dan ga ik stoppen met werken maar als hij dan thuiskomt mag hij wel helpen. Ik ga zeker niet alles alleen thuis doen. (Respondent 9)”

Takenverdeling .

Wat betreft de takenverdeling zijn vier van de acht het ermee eens dat zorg dragen voor kinderen en werken voor een inkomen taken zijn voor zowel de man als de vrouw. De twee jongste vrouwen heb ik hier niet naar gevraagd. Zij vinden dat man en vrouw elkaar hierbij moeten helpen. Alhoewel zij zien dat het in de praktijk vaak onevenredig is verdeeld, de man werkt meer en de vrouw draagt meer zorg. Twee van de acht vinden dat de vrouw moet zorgen voor de kinderen, één vind zelfs dat zij niet moet werken, zelfs als haar man minder verdient dan zijzelf zou verdienen.

“Dat soort dingen, ik vind dat de taken heel erg duidelijk zijn. In de zin van, dat er gewerkt word door allebei dat is prima, dat kom je bij alle Marokkaanse tegen en iedereen doet dat. Dat is nu helemaal in. Maar helemaal fiftyfifty kom je nergens tegen. Er word altijd tachtig procent door de vrouw verzorgd en twintig door de man. Maar voor de rest de man is de kostwinner en de vrouw zorgt voor de kinderen weet je wel.(Respondent 6)”

“Maar de Islamitische man en vrouw...er zijn verschillen punt! Biologisch is het zo en cultureel gezien is het ook zo tussen haakjes, maar ik vind het niet erg dat er van die verschillen bestaan. Je moet ook niet die verschillen ontkennen, je moet ze erkennen en de juiste invulling geven eraan. Dat vrouwen parttime willen werken en voor hun kinderen willen zorgen, waarom zou je dat tegen willen gaan? Daar is toch niks mis mee. Ze zijn gelijkwaardig en in staat beslissingen te nemen voor zichzelf op te komen en iedereen is verantwoordelijk voor zijn eigen daden weet je wel, die gelijkheid is er gewoon, die verantwoordelijkheid maar dat ze een andere vorm nemen ja, daar is gewoon niks mis mee vind ik.(Respondent 2)”

Kuisheid.

Van de Marokkaanse vrouw wordt verwacht dat zij zich kuis gedraagt. Een Marokkaans meisje heeft minder vrijheden dan een jongen. Met name op het gebied van seksualiteit zijn de verschillen merkbaar. Juist bij dit aspect wordt het belang van de hoofddoek duidelijk. Alle tien de vrouwen merken op dat het belangrijkste doel van de hoofddoek is om zichzelf te beschermen tegen seksueel lastig gevallen te worden.

“Ehm ja, want het is je kuisheid bewaren. ... Laat ik het verhaal maar compleet maken, de vrouwen uit de tijd van de profeet en werden lastig gevallen door mannen. En toen zijn ze naar de profeet gegaan van wat kunnen wij hiertegen doen? En toen heeft hij opgedragen van bedek je van top tot teen, er mag alleen je handen en gezicht te zien zijn. En dat heeft dus echt te maken met het lastig worden gevallen door de mannen die alles van je kunnen zien al je lichaamsvormen eigenlijk.

Als bij- argumenten wordt er door zes moslima 's verteld dat wanneer een jonge moslima een hoofddoek draagt, de mannen eerder geneigd zijn te kijken naar het innerlijk en naar hoe intelligent een meisje is.

Ik spreek nu steeds vanuit mijn gevoel en niet omdat ik er zo veel kennis over heb. Maar iedereen in onze gemeenschap weet waarvoor je het doet. Het hangt ook samen met respect bij moslimmannen. Ik hoef mijzelf niet te bewijzen dat ik een leuke vrouw ben, als een man geïnteresseerd is in mij dan zal hij mij moeten accepteren zoals ik ben. En het gaat vooral om mijn innerlijk. Maar met of zonder hoofddoek...met hoofddoek bedek ik toch mijn haar wat als schoonheid gezien wordt en dan kun je ervan uitgaan dat wanneer een man geïnteresseerd in je is, ook oprecht geïnteresseerd is en niet alleen maar afgaat op jouw uiterlijk.(Respondent 7)”

“..., nu geef ik misschien wel een extreem voorbeeld je kunt bijvoorbeeld ook minirok en dat soort dingen het wekt meer lust bij mannen dan dit, snap je. Dan heb je meer van morele waarden, je hebt een maatschappij waarin man en vrouw gewoon met respect met elkaar kunnen omgaan en niet dat een man naar een vrouw kijkt en haar achterna fluit van Hé lekker ding. Nee, want ik vind dat erger dan wanneer iemand tegen mij zegt van hé moslima met die hoofddoek. Want eerlijk gezegd wordt dan alleen nog gekeken naar mijn borsten en naar mijn kont. En de rest? Mijn hersenen zijn die dan nog belangrijk? Geen lustobject meer zijn voor mannen en gewoon gelijkwaardig behandeld worden. Dat is eigenlijk wel het idee achter de hoofddoek.(Respondent 2)”

Toch word de effectiviteit van de hoofddoek ook weersproken door vier moslima 's, zij zeggen het volgende:

“Kijk het betekent niet dat een meisje zonder hoofddoek minder aandacht krijgt als mij bijvoorbeeld, zo van nou jij draagt een hoofddoek dus zul je wel een rustig meisje zijn bijvoorbeeld. Dus de bedoeling erachter komt niet altijd tot uiting. En het gaat er ook wel om hoe jij er zelf mee omgaat. Kijk en je hebt natuurlijk ook van die jongens, die gewoon op je afkomen van goh eens kijken wat daar te halen valt. Maar het gaat er natuurlijk om hoe jij daar zelf mee omgaat.

Dus jij hebt het gevoel dat er net zo veel met jouw geflirt word als met vrouwen zonder hoofddoek?

Ja, door Marokkaanse jongens dan. (Respondent 8)”

“Ja, ik kan mij voorstellen dat het beter is om een man niet te verleiden. Maar dan denk ik van hallo, waarom moeten wij daar altijd rekening mee houden, waarom moet de man dat niet. Ik hoor ook wel eens dat ik mij niet te verleidelijk moet gedragen, ik draag ook wel eens eyeliner. Ja als een man dat te verleidelijk vind dan is dat zijn probleem. Daar moet hij mee om weten te gaan, dat is zijn probleem. Tegenwoordig en ik droeg ook een hoofddoek, dat doet niks. De jongens kwamen alsnog naar je toe van mag ik je nummer en blablabla blablabla. En voor mij is dat niet zo'n zinnige reden.

Wat zou je dan wel een goede reden vinden?

Gewoon voor jezelf, ik wil een hoofddoek dragen om God, dan prima. Maar niet zodat alle mannen van de wereld niet naar mij gaan kijken. Want mannen kijken sowieso, ja of je nou een hoofddoek draagt of niet, mannen kijken sowieso en ik weet het niet, maar dat vind ik wel apart. (Respondent 9)”

Twee jonge moslima 's geven ook aan dat het in deze tijd van de nieuwe media ook niet zo'n zinnige reden meer is. Jonge vrouwen kunnen online vanuit huis waar de hoofddoek niet gedragen hoeft te worden, vanachter de computer net zo goed contact opnemen met 'vreemde' jongens via de webcam. Jongens moeten zich volgens de Islam ook kuis gedragen, maar het lijken de vrouwen te zijn die erop worden aangekeken en zij lijken zich hier bewust van te zijn dat zij gebonden zijn aan (een Nederlandse variant van) de Marokkaanse cultuur.

“Het is zeker zo dat een vrouw zich niet zomaar los mag gaan gedragen, maar het eigenlijk ook niet zo dat de man dat wel mag. Dat is niet zo, maar dat gebeurt nu eenmaal vaker. En vaak hebben mannen zoiets van het meisje moet rustig zijn en de jongen die mag alles maken. Een klein voorbeeld, kijk als een meisje of vrouw geen maagd meer is, dan word zij daar heel erg op aangekeken, maar als een jongen dat niet meer is dan word er gedacht van tja... het is een jongen. Tja, en dat heeft dan wel meer

met iets cultureels te maken, maar dat is wel het algemene beeld dat een meisje zich moet rustig houden en de jongen wel vaak meer kan maken. (Respondent 8)

“Ja, een jongen mag echt wel meer. Hij mag naar de discotheek en mag laat uitgaan en biertjes drinken, maar van een vrouw word dat echt niet verwacht. Er word van haar verwacht dat zij rustig is en in de cultuur die ik heb meegekregen mag de jongen meer dan een meisje. En in de Islam is dit dus niet zo.

En zie je dat als cultuur of als religie?

Cultuur. Want in religie horen jongens en jonge vrouwen zich op dezelfde manier te gedragen. Bijvoorbeeld voor het huwelijk moeten zij allebei maagd zijn, maar vanuit de cultuur word het niet allebei aangerekend dat zij dat niet meer zijn. En ja je hebt ook gewoon voorschriften, maar ik denk dat dit bij elke cultuur tot een andere uiting komt. (Respondent 9)

Conclusie:

De verhouding tussen man en vrouw wordt door de respondenten gezien als egalitair vanuit de Islam, maar als ongelijk vanuit de Marokkaanse cultuur. De respondenten verwachten dat dit een trend is die hoort bij de oudere generatie en met hun generatie ophoudt. Dit heeft ook te maken met bewustere keuzes gericht op de Islam. Over het algemeen staan de jonge vrouwen achter een gelijk verdeelde takenverdeling tussen zorg en werk. Zij zien dat dit in de praktijk vaak niet zo uitwerkt. Een aspect waaruit de ongelijkheid blijkt is het aspect van kuisheid. Van de Marokkaanse vrouw wordt verwacht dat zij zich kuis gedraagt. De respondenten zien de hoofddoek als bescherming tegen seksueel lastig gevallen te worden. Het bijargument is dat mannen eerder geneigd zijn naar het innerlijk te kijken. Het argument gaat niet op want vier moslima 's geven aan dat zij ook te maken hebben met seksueel lastig gevallen te worden door Marokkaanse jongens. Marokkaanse jongens hebben volgens de respondenten meer vrijheden en zijn minder het onderwerp van losbandigheid.

Theoretische beschouwing

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten van het onderzoek beschreven en zijn er antwoorden gegeven op de deelvragen. In dit hoofdstuk zal ik per thema de gevonden resultaten ontleden en voor de jonge vrouwen bezien welke sociale processen actief zijn bij de keuze voor het dragen van de hoofddoek.

Nederland(ers) en Islam.

Uit het onderzoek naar nationale (dis)identificatie en etnisch religieuze identiteit onder Turkse moslims bleek dat er sprake was van een sterke etnische en religieuze identificatie (Verkuijten en Yildiz, 2007). Identificatie met Nederland was juist zwak. Onwetendheid en Islamofobie is volgens de respondenten sterk aanwezig in de Nederlandse samenleving. In Nederland heerst volgens hen de opvatting dat de vrouw wordt onderdrukt en zij ervaren een ontkenning dat de moslima in staat zou zijn haar eigen keuzen te maken. In een land als Nederland waar de Islam, in de politiek en in de media, wordt gezien als de 'negatieve ander' en symbolisch staat voor problemen met de Marokkaanse minderheid is te verwachten dat Marokkanen als antwoord hierop zich richten op de ingroep en daar hun identiteit herverzekeren. Tajfel en Turner stellen dat leden van een gedevalueerde groep met identiteitsbedreiging omgaan door het overnemen van groepsgebaseerde strategieën waarbij de ingroep identificatie sterker wordt en er afstand wordt genomen van de meerderheidsgroep (Tajfel & Turner, 1979). Het geloof en ook de Marokkaanse gemeenschap waartoe zij behoren wordt vaak bekritiseerd binnen de politiek en door de media. Er bestaat angst onder de jonge vrouwen door negatieve berichten in de media. Zij voelen zich hierdoor aangesproken. "Vrouwen die zich bedekken worden tot onderwerp van medelijden en angst gemaakt. De hoofddoek werd gezien als een wanhoopsdaad en wanneer hieruit vrije keuze voor wordt gekozen dan wordt dit gezien als gevaarlijk. De demonisatie van moslimvrouwen heeft geleid tot het feit dat vrouwen niet meer kunnen functioneren in onze maatschappij waar zij al langere tijd woonden" (Afshar, 2008). De uitspraak dat moslima's juist gaan vasthouden aan de hoofddoek op het moment dat deze bedreigd wordt kan worden gezien als een groepsgebaseerde strategie. Deze groepsgebaseerde strategie wordt verduidelijkt door te kijken naar de rol van de Islam en de hoofddoek.

De Islam en de hoofddoek.

De respondenten geven aan dat de Islam en de Koran erg belangrijk zijn en richtlijnen stellen om te correct te leven. Meer dan de helft geeft ook aan dat zij Koranlessen volgen en bezig zijn zich te verdiepen in hun geloof. Hoewel zij aangeven dat de hoofddoek een religieuze verplichting is weten zij niet de plaats in de Koran te benoemen waar het kledingvoorschrift te vinden valt. Dit heeft onder andere te maken met het feit dat de Koran in het oude Arabisch niet kan worden gelezen. Zij blijven allen benadrukken hoe zeer het bij het omdoen van de hoofddoek ging om een eigen keuze. In die zin dat wanneer zij dat zouden willen zij zonder problemen te krijgen deze af zouden kunnen doen om aan te geven dat er geen sprake is van dwang. Ik wil opmerken dat hoewel er waarschijnlijk geen sprake is van dwang door vader, broer, man of oom er wel een sterke invloed of drang uitgaat van de sociale omgeving. Best stelt dat de betekenis niet in objecten ligt, maar de betekenis sociaal wordt geconstrueerd rondom deze objecten (Best, 1998) Het is aan de hand van de gevonden resultaten mogelijk deze opvatting te staven. De hoofddoek is niet zo zeer een Islamitisch voorwerp als meer een cultureel gebruik. Wat opvalt is dat de respondenten erkennen dat dit zo is geweest voor hun moeders die op één na in Marokko zijn geboren, maar zij vinden dit nu anders voor henzelf. Zij die in Nederland zijn geboren, zijn in staat een veel bewustere 'religieuze' keuze te maken. Ik heb bewijs gevonden voor het feit dat jonge vrouwen zich genoodzaakt zien keuzes te maken in hun religieuze leven doordat zij in de Nederlandse maatschappij leven. Het gaat hier om het proces van in en uitsluiting. De scheiding voor vrouwen tussen gelovig en niet gelovig wordt kraakhelder bij het wel of niet dragen van een hoofddoek. Jonge moslima 's ervaren dan ook afwijzing door en schamen zich voor andere vrouwelijke gelovigen wanneer zij zelf niet voldoen aan de kledingvoorschriften en die ander wel. Er wordt positief en bevestigend gereageerd door diegenen die zich wel aan de voorschriften houden wanneer een vrouw ervoor kiest zich ook te bedekken. Op één vrouw na die haar hoofddoek heeft afgedaan, hebben alle vrouwen de wens zich volledig naar de voorschriften te schikken. Er vindt een proces plaats van 'bloot' kleding naar bedekt kleden. Dit gaat stap voor stap en op het moment dat het meisje hier klaar voor is, zoals de Islam dat voorschrijft. Het gaat in dit geval dus ook niet alleen om het bedekken van haar en nek, maar ook om wijd zittende kleding die de vormen van het vrouwelijk lichaam, zoals de billen en de borsten, niet accentueren. Alleen het gezicht en de handen en voeten mogen zichtbaar zijn. Hier is duidelijk te zien dat er sprake is van binding met de Islamitische identiteit en 'blote' kleding of de Nederlandse manier van kleden word afgewezen. Hier is dus sprake van disidentificatie, namelijk het reageren op en het ontwikkelen van

een tegenovergestelde identiteit aan de dominante groep. Dit leidt tot het volgende thema, waarom ervoor wordt gekozen een hoofddoek te dragen.

Waarom kiest een moslima ervoor een hoofddoek te dragen?

Hier wil ik ingaan op de vraag hoe het nu komt dat deze jonge vrouwen zich afzetten tegen dit beeld van een vrouw dat te 'bloot' is. Al de vrouwen zijn tussen de tien en twintig jaar als zij ervoor kiezen de hoofddoek om te doen, zij zijn letterlijk gezien nog tieners. De belangrijkste reden tot het dragen is dat de moeder en andere vrouwen uit de sociale omgeving dat doen. Hier is sprake van imitatiegedrag. Familiebanden zijn een sterke bindende factor, de moeder- dochter band is in alle sociale klassen en etnische groepen de sterkste (Rossi en Rossi, 1990). Uit het onderzoek 'Intergenerationele Solidariteit en Etnische Diversiteit', bleek dat men in Marokkaanse gezinnen sterker gevoelde familieverplichtingen heeft en er traditionelere sekseopvattingen op na houdt. Dit kan een reden zijn voor het feit dat deze jonge vrouwen de keuze van hun moeder om een hoofddoek te dragen overnemen. Er is gebleken dat Jong volwassenen en tweede generatie allochtonen ondervertegenwoordigd zijn in deze studie en wat dat betreft is deze studie interessant (Djamila Schans, 2007). Alle ouders hebben de wens dat hun dochter een hoofddoek gaat dragen. Deze moet echter pas worden gedragen als de jonge vrouw er zeker van is dat het een keuze voor het leven is. Met de hoofddoek moet namelijk niet worden geëxperimenteerd. De Marokkaanse cultuur legt de hoofddoek als een verwachting bij de vrouw, een meisje zonder hoofddoek is een slecht meisje en een meisje met hoofddoek een goed meisje waarover niet negatief zal worden gesproken door haar sociale omgeving. Deze druk om te voldoen aan de opgelegde norm van de gemeenschap is aanwezig in de levens van jonge vrouwen en speelt bij hen een veel grotere rol dan voor de jonge man. Dit wordt helder aan de hand van het volgende thema.

De verhouding tussen man en vrouw.

De verhouding tussen man en vrouw wordt door de respondenten gezien als egalitair vanuit de Islam, maar als ongelijk vanuit de Marokkaanse cultuur. De respondenten verwachten dat dit een trend is die hoort bij de oudere generatie en met hun generatie ophoudt. Dit heeft ook te maken met bewustere keuzes gericht op de Islam. Over het algemeen staan de jonge vrouwen achter een gelijk verdeelde takenverdeling tussen zorg en werk, maar zien zij dat dit in de praktijk vaak niet zo uitwerkt. Een aspect waaruit ongelijkheid blijkt, is het aspect van kuisheid. Uit de literatuur blijkt dat de plicht om de hoofddoek te dragen, het uitdragen is van de lessen uit de Islam dat meisjes en vrouwen geen seksobjecten zijn maar personen die moeten worden gerespecteerd (Killian, 2003).

Ook de respondenten uit dit onderzoek geven aan dat de hoofddoek een manier is om te ontkomen aan seksueel lastig gevallen te worden. Wat niet eerder was gevonden in de literatuur is dat een aantal jonge vrouwen zelf aangeven dat deze reden niet opgaat in de huidige grote steden in Nederland. Zij worden net zo goed lastig gevallen. Eén jonge vrouw heeft haar hoofddoek om deze reden ook afgedaan, onder andere ook om de reden dat zij zich niet hoefde te bewijzen met een stukje stof. Onder de vrouwen die nog wel de hoofddoek dragen of dat willen gaan doen zijn er enkele die het 'zouden' doen uit liefde voor hun man. De vrouwen erkennen dat de Marokkaanse cultuur leidt tot verschillen tussen man en vrouw en stellen dat het juist de Islam is die egalitair ingericht is. Mannen horen zich ook te houden aan dezelfde gedragsregels van de Islam maar gaan hier makkelijker mee om. De jonge vrouwen erkennen dat dit zo is en zijn het hier ook niet mee eens. Echter proberen de jonge vrouwen wel echt naar de voorschriften te leven, los van het feit of de mannen dit nu ook doen. Vermoedelijk heeft dit te maken met door de respondenten zelf benoemde roddelcultuur binnen de Marokkaanse gemeenschap en de wens van gezinnen de goede naam hoog te houden. Het blijkt de 'losbandige' vrouw te zijn die tot onderwerp van gesprek wordt gemaakt terwijl dit de jonge man bespaart blijft. Dit geeft reden om aan te nemen dat de vrouwen uit dit onderzoek die zo bezig zijn met hun geloofsidentiteit, deze belangrijker vinden dan het feit dat zij culturele verschillen in stand houden terwijl zij zich hier bewust van zijn. Uit een eerder uitgevoerd onderzoek is gebleken dat het beroepen op de eigen culturele identiteit eerder een strategie dan een principe (Verkuijten en Yildiz, 2006). Zo kan het ook een strategie zijn om bij het ene aspect te zeggen dit is religie en bij het andere dit is cultuur. Het negatieve aspect van ongelijkheid tussen man en vrouw worden weggezet als cultuur terwijl van religie een egalitaire voorstelling wordt gemaakt. Zo is het bedekken voor de jongere generatie een religieus aspect, waar dit voor de oudere generatie traditie en cultuur was, aldus de respondenten. Religie is grotendeels net als cultuur plaats en tijd gebonden, dit wil zeggen dat religie afhangt van de specifieke culturele context. In dit onderzoek is er sprake van de Islam volgens Marokkaanse cultuur in de Nederlandse context.

Methodologische reflectie

Het is beter om te praten met dan te praten over een doelgroep wanneer er nog zo weinig wetenschappelijke kennis is verzameld. Dit is zeker het geval wanneer de betreffende doelgroep in de samenleving breed uitgemeten wordt binnen de politiek en in de media en op straat. In de persoonlijke leefwerelden hebben deze vrouwen te maken met een visie van de dominante groep autochtonen in de samenleving die een moslim overwegend ziet als de negatieve ander, waarvan de vrouwen worden gezien als de onderdrukten in een religie en cultuur waar mannen alles voor het zeggen hebben. Dat vrouwen trots kunnen hebben onderdeel uit te maken van de Islam en de Marokkaanse cultuur wordt gezien als extremisme en afzetten tegen de Nederlandse samenleving. De jonge vrouwen zien dit als een positieve waardering van de eigen culturele achtergrond en tradities. Het is goed nuances aan te brengen in de tegenovergestelde visies.

Is de juiste methode gekozen?

Voor het achterhalen van betekenisgeving, ervaringen, meningen en intenties gaat de voorkeur uit naar de kwalitatieve data-analyse. De hoofdvraag, “Op welke manier geven moslima’s betekenis aan het dragen van een hoofddoek”, is uitermate geschikt om via de kwalitatieve methode te onderzoeken. Dit verkennend onderzoek is nodig geweest om inzicht in de leefwereld van jonge Marokkaanse Islamitische vrouwen te krijgen en hun opvattingen over en de manier waarop zij omgaan met religie en cultuur in kaart te brengen. De kwaliteit van het onderzoek is gewaarborgd in de gehanteerde methode.

Is de steekproef adequaat samengesteld?

De onderzoekspopulatie is tot stand gekomen via de sneeuwbalmethode. Alle vrouwen hadden naast de Nederlandse de Marokkaanse identiteit en zagen zichzelf als gelovige moslima of zij nu al wel of niet ervoor hadden gekozen een hoofddoek te gaan dragen. Wat dat betreft is deze methode gepast voor een doelgroep die moeilijk te benaderen is, des te meer vanwege het feit dat de onderzoeker een Nederlandse man is.

Is de data zorgvuldig gegenereerd?

De data is zorgvuldig tot stand gekomen doordat er gebruik werd gemaakt van een topiclijst met vooraf vastgestelde vragen. Dit wil niet zeggen dat de vragenlijst elke keer in dezelfde strikte volgorde werd afgewerkt, maar zo is er wel voor gezorgd dat de respondenten per thema op de zelfde vragen ingingen. Dit komt de consistentie bij de analyse van de antwoorden ten goede. Op

systematische wijze zijn de gegevens gecodeerd via open codering en axiale codering naar selectieve codering. *Uiteindelijk treedt verzadiging op, dat wil zeggen nieuwe dataverzameling levert gegevens op die al in de uitkomsten zijn beschreven en worden begrepen met het theoretische model*(Boeije, 2005). De interpretatie van de onderzoeksgegevens is inzichtelijk gemaakt door het tonen van steeds minstens twee uitspraken.

Is de analyse systematisch aangepakt en zijn de gegevens zorgvuldig geïnterpreteerd?

In de resultaten en analyse is antwoord gegeven op de deelvragen, op dit gebied heeft het onderzoek aangetoond dat wat werd beoogd om te meten ook daadwerkelijk is gemeten. Aan de voorwaarde van validiteit van het onderzoek is voldaan. Uiteindelijk wordt in de theoretische reflectie helder dat het onderzoek een theoretisch kader kent. Dit kader is opgebouwd in de literatuurverkenning maar gedurende het onderzoek zo veel mogelijk is losgelaten om openheid van de onderzoeker te vergroten. Inbedding in de theorie laat zien dat de interpretaties en de uitkomsten niet los staan van eerdere inzichten.

Theoretische generalisatie.

Voorafgaand aan het onderzoek heeft een literatuurverkenning plaatsgevonden. Op basis hiervan is theorie en kennis verzameld. De onderzoeksdoelgroep is uitgezocht op hun mogelijke toegevoegde waarde voor de theorie. Na een aantal vrouwen met hoofddoek te hebben geïnterviewd van verschillende leeftijden is specifiek gezocht naar vrouwen zonder hoofddoek om beter te kunnen vergelijken. Met name de vrouw die haar hoofddoek voor zes jaar heeft gedragen en later heeft afgedaan en de vrouw die de hoofddoek wel wilde gaan dragen maar dit nog niet deed om haar kansen op de arbeidsmarkt te vergroten hebben mijn onderzoek veel geholpen. De extreme gevallen hebben geleid tot een bredere variatie in het onderzoek. De uitkomsten zijn niet zonder meer te generaliseren over alle jonge Marokkaanse moslima 's. Wat betreft de reikwijdte van de uitspraken van het onderzoek, deze is mogelijk over alle hoog opgeleide Islamitische jonge vrouwen van Marokkaanse komaf. Met zulke generalisaties moet voorzichtig worden omgegaan omdat het een kleine populatie betreft, maar de theorie ondersteund de bevindingen.

Bijlage 1

Code System [433]

- Betekenis Islam voor moslima [18]
  - Koran en andere geschriften [21]
- Kledingvoorschriften [15]
  - Invloed NI op opvatting kleding [9]
  - Kritiek en afwijzing [20]
  - Hoofddoek uit protest? [17]
  - Alleen hoofddoek of meer... [17]
  - Hoofddoek en seksualiteit [21]
  - Beweegredenen tot wel/niet dragen [38]
- Moslima's en Nederland(ers) [44]
  - Onwetendheid en angst [25]
  - Opvatting integratie [8]
  - Opvatting allochtoon/nieuwe Nederlander [16]
- Politieke situatie [13]
  - PVV en Geert Wilders [20]
  - Wilders in rechtszaak [9]
- Islamitische of Marokkaanse cultuur [33]
  - Marokkaanse en Islamitische opvatting kleding [39]
  - Verhouding man/vrouw [29]
  - Generatieverschillen [21]

Bijlage 2

Code System [332]

- Religie [4]
  - Wat betekent het voor jou om moslima te zijn? [11]
  - Welke rol speelt de Koran in jouw Leven [16]
  - Ga jij anders om met jouw geloof dan jouw ouders zouden willen? [17]
  - Voel jij je weleens afgewezen door andere moslims? [9]
- Interpretatie kledingvoorschriften [2]
  - Op welke manier bedekken? [4]
  - Staat het navolgen gelijk aan de vijf zuilen? [3]
  - Hoe denk jij over de kledingvoorschriften binnen de Islam? [13]
  - Zie jij het navolgen van deze voorschriften als een verplichting [11]
  - Hoe denken jouw ouders hier over? [6]
  - Verskil jouw generatie en generatie ouders? [15]
- Waarom wel of niet opdoen hoofddoek? [10]
  - Keuze voor het leven? [4]
  - Eigen keuze? [5]
  - Hoe denk jij over andere meisjes met hoofddoek? [3]
  - Heeft het te maken met seksualiteit? [7]
  - Wat was het moment dat jij besloot een hoofddoek te dragen? [10]
  - Wat maakt het zo makkelijk of moeilijk hiervoor te kiezen? [5]
  - Welke rol spelen je familie en vrienden hierbij? [15]
  - Welke rol speelt jouw cultuur hierbij? [11]
  - Zou je uit protest of steunbetuiging een hoofddoek dragen? [11]
- Seksepositie [0]
  - Verskil cultuur en religie [3]
  - Hoe zie jij de verhouding tussen mannen en vrouwen? [18]
  - Welke verschillen tussen moslims en Nederlanders? [7]
- Hoe vind je dat er in NL met moslims wordt omgegaan? [8]
  - Is elke Marokkaan Islamitisch? [2]
  - Hoe denk jij dat in NL tegen moslims wordt aangekeken? [6]
  - Hoe denk jij zelf over de moslims in NL? [10]
  - Welk gevoel krijg je als je NL-ers over moslims hoort praten? [7]
    - Krijg je dan ook het gevoel dat dit over jou gaat? [1]
  - Welk gevoel als je uit media over moslims? [6]
- Hoe vind je dat in politiek met moslims wordt omgegaan [5]
  - Op welke partij stem je? [6]
    - laat jij je daarin leiden door je geloof? [3]
  - Wat vind je van het woord integratie? [12]
  - Wat vind je van het woord allochtoon? [9]
  - Wat vind je van de term Nieuwe Nederlander? [8]
  - Wat vind je van Geert Wilders en zijn PVV? [15]
    - Verdacht van haatzaaien en discriminatie? [9]
    - Hoe vind je dat andere partijen hiermee omgaan? [5]

Bijlage 3

Topiclijst open Interviewen

In dit onderzoek voor de universiteit Utrecht doe ik onderzoek naar de kledingvoorschriften binnen de Islam. Met name richt ik mij op het wel of niet dragen van de hoofddoek door moslima's. Op dit moment wordt in de samenleving, in de politiek en misschien ook op school veel gesproken over de Islam. Ik hoop dat je mij meer kunt vertellen over een aantal onderwerpen zoals de huidige politieke ontwikkelingen, hoe jij vindt dat er in de Nederlandse samenleving wordt omgegaan met moslima's, op welke manier jij omgaat met jouw geloof en of jij wel of niet een hoofddoek draagt en waarom. Wat jij te zeggen hebt zal ik anoniem weergeven in mijn onderzoek zodat niemand weet wat jij persoonlijk hebt gezegd. Het is voor het onderzoek erg belangrijk dat naar jouw verhaal wordt geluisterd en jouw verhaal is belangrijk. Ik wil dit gesprek opnemen met een audiorecorder en vervolgens zal ik het gesprek gaan uittypen. Nogmaals jouw naam zal niet genoemd worden in mijn uitwerking van de gesprekken.

Leeftijd

Opleiding

Familie

Nationaliteit

Religie

- Wat betekent het voor jou om Moslim te zijn?
- Welke rol speelt de Koran in jouw leven?
- Hoe geef jij daar invulling aan, denk daarbij aan de vijf zuilen?
- Ga jij anders om met jouw geloof dan je ouders zouden willen?
- Voel jij jezelf wel eens afgewezen door andere moslims?

Interpretatie kledingvoorschriften

- Hoe denk jij over de kledingvoorschriften binnen de Islam?
- Zie jij het navolgen van deze voorschriften als een verplichting?
- Hoe denken jouw ouders hierover?
- Denk je dat er een verschil bestaat tussen de manier waarop de generatie van je ouders hierover denkt en de manier waarop jou leeftijdsgenoten hier over denken?
- Hoe denk je dat dit komt?

Waarom wel of niet opdoen hoofddoek?

- (Indien drager hoofddoek) Wat was het moment dat jij besloot een hoofddoek te dragen?
- (Indien niet drager hoofddoek) Heb je wel eens een hoofddoek gedragen?
- Wat maakt het zo makkelijk of moeilijk hiervoor te kiezen?
- Welke rol speelt jouw cultuur hierbij?
- Welke rol spelen je familie en vrienden hierbij?
- Zou je uit protest of steunbetuiging een hoofddoek gaan dragen?

Seksepositie

- Hoe zie jij de verhouding tussen volwassen mannen en vrouwen (gelijkheid)

- Is dit anders tussen jongens en meisjes?
- Welke verschillen bestaan er volgens jou op dit gebied tussen de moslims en Nederlanders?

Hoe vind jij dat in Nederland met Moslims om wordt gegaan?

- Hoe denk jij dat op dit moment in Nederland tegen moslims wordt aangekeken?
- Hoe denk jij zelf over moslims?
- Welk gevoel krijg je als je Nederlanders over Moslims hoort praten?
- Krijg jij dan ook het gevoel dat dit over jou gaat?
- Welk gevoel krijg je wanneer je in de krant leest of op het nieuws hoort over moslims?

Hoe vind je dat in de politiek met Moslims om wordt gegaan?

- Als je mocht stemmen, op welke partij zou je dan stemmen?
- Wat vind je van het woord integratie?
- Wat vind je van het woord allochtoon?
- Wat vind je van het woord nieuwe Nederlander?
- Wat vind je van Geert Wilders en zijn Pvv?
- Hoe vind je dat andere partijen hiermee omgaan?
- Wat vind je ervan dat hij nu in een rechtszaak als verdachte wordt beschuldigt van haatzaaien en discriminatie?

Voorbeelden van doorvragen

- Zou je hier nog meer voorbeelden van kunnen noemen?
- Wat vond je daarvan toen dat gebeurde?
- Hoe reageerde jij daarop?
- Kun je dat uitleggen?
- Waar merkte je dat aan?
- Wat bedoel je daar precies mee?

Dit is het einde van mijn interview, heb jij nog vragen of opmerkingen over datgene wat ik heb gevraagd? Heb jij misschien nog bepaalde dingen te zeggen die belangrijk zijn maar waarnaar ik niet heb gevraagd? Ik zal mijn emailadres aan je doorgeven zodat je op een later tijdstip nog opmerkingen kunt doorsturen. Hartelijk bedankt dat jij mij hebt willen vertellen over deze onderwerpen, ik zal hier vertrouwelijk mee omgaan. Ik heb veel gehad aan de informatie die jij mij hebt verteld. Mocht je interesse hebben in het eindproduct van dit onderzoek dan kan ik je een samenvatting sturen van mijn werkstuk.

Tijdsduur interview:

Datum:

Naam:

E-mailadres of telefoonnummer:

Literatuurlijst

- Abu-Ali, A. (1999). Gender Role Identity Among Adolescent Muslim Grils Living in the U.S. *Current Psychology*, 18(2),185. <http://search.ebscohost.com>
- Armstrong, K. (2001) *Islam: geschiedenis van een wereldgodsdienst*. Epe: Hooiberg.
- Afshar, H. (2008). Can I see your hair? Choice, agency and attitudes: the dilemma of faith and feminism for Muslim women who cover. *31*(No 2), 411 - 427.
- Barth (1969: 33) *Ethnic Groups and Boundaries: the social organization of culture difference*. Boston: Little Brown.
- Duijvendak, J.W.,Veldboer, L. (2001) *Meeting Point Nederland: over samenlevingsopbouw en sociale cohesie*. Amsterdam: Boom.
- Fish, M. S. (2002). Islam and authoritarianism. *World Politics*, 55(1), 4-37.
- Hagendoorn, L. (2007). *De verhoudingen tussen culturen en groepen*. Utrecht: Zuidam Uithof Drukkerijen.
- Hart, H., Boeije, H., Hox, J. (2005) *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Amsterdam: Boom.
- Killian, C. (2003). The Other Side of the Veil. North African Women in France Respond to the Headscarf Affair. *Gender & Society*, 17(4), 567-590.
- Koyuncu Lorasdađi, B. (2009). The headscarf and Emancipation in the Netherlands. *Feminism and Psychology*, 19(3), 328-334. <http://fap.sagepub.com>
- Mernissi, F. (1983) *Achter de sluier: de Islam en de strijd tussen de seksen*. Alphen a/d Rijn: Haasbeek bv.
- Phalet, K., Van Lotringen, C., Entzinger, H, (2000) *Islam in de multiculturele samenleving*. Utrecht: Ercomer.
- Schans, D., Komter, A. (2006) Intergenerationele Solidariteit en Etnische Diversiteit. *Migrantenstudies*, 22(1), 2-21.
- Selim, N. (2005) *Zwijgen is verraad: openhartige verhalen over vrouwen en Islam*. Amsterdam: Van Genneep.
- Shadid, W.,Van Koningsveld, P.S. (2005). Muslim Dress in Europe: Debates On The Headscarf. *Journal of Islamic Studies* 16(1), 35-61.

Sniderman, P.M., Hagendoorn, L., Prior, M. (2003) De moeizame acceptatie van moslims in Nederland. *Mens & Maatschappij* 78(3), 199-217.

Sniderman, P.M., Hagendoorn, L. (2007) *When ways of life collide*. New Jersey: 2007.

Statham, P., Koopmans, R., Giugni, M., & Passy, F. (2005). Resilient or adaptable Islam?: Multiculturalism, religion and migrants' claims-making for group demands in Britain, the Netherlands and France. *Ethnicities*, 5(4), 427-459.

Verkuyten, M., Yildiz, A.A. (2006). The Endorsement of Minority Rights: The Role of Group Position, National Context, and Ideological Beliefs. *Political Psychology*, 27(4), 527-548.

Verkuyten, M., Yildiz, A.A. (2007). National (Dis)identification and Ethnic and Religious Identity: A study Among Turkish-Dutch Muslims. *Pers Soc Psychol Bull*, 33, 1448-1462. <http://psp.sagepub.com/cgi/content/abstract/33/10/1448>

Verkuyten, M. (2009). Support for Multiculturalism and Minority Rights: The Role of National Identification and Outgroup Threat. *Soc Just Res*, 22, 31-52.

Websites

[Http://www.trouw.nl/nieuws/nederland/article1427193.ece/kersttoespraak_koningin____rsquo_Recht_om_te_beledigen_bestaat_niet_rsquo_.html](http://www.trouw.nl/nieuws/nederland/article1427193.ece/kersttoespraak_koningin____rsquo_Recht_om_te_beledigen_bestaat_niet_rsquo_.html)

[Http://Www.Nieuwsblad.be](http://Www.Nieuwsblad.be)

[Http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/faith/article4749183.ece.](http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/faith/article4749183.ece)

[http://www.Elsevier.nl.](http://www.Elsevier.nl)

[Https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/nl.html](https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/nl.html)

<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/40AFBE94-CD0A-490C-A553-24CD5F1848ED/0/2005jaarrapportintegratiepersbericht.pdf>

<http://www.mgharba.nl/columns/moslima/77-mijn-hoofddoek-en-ik.html>